

Број: 1

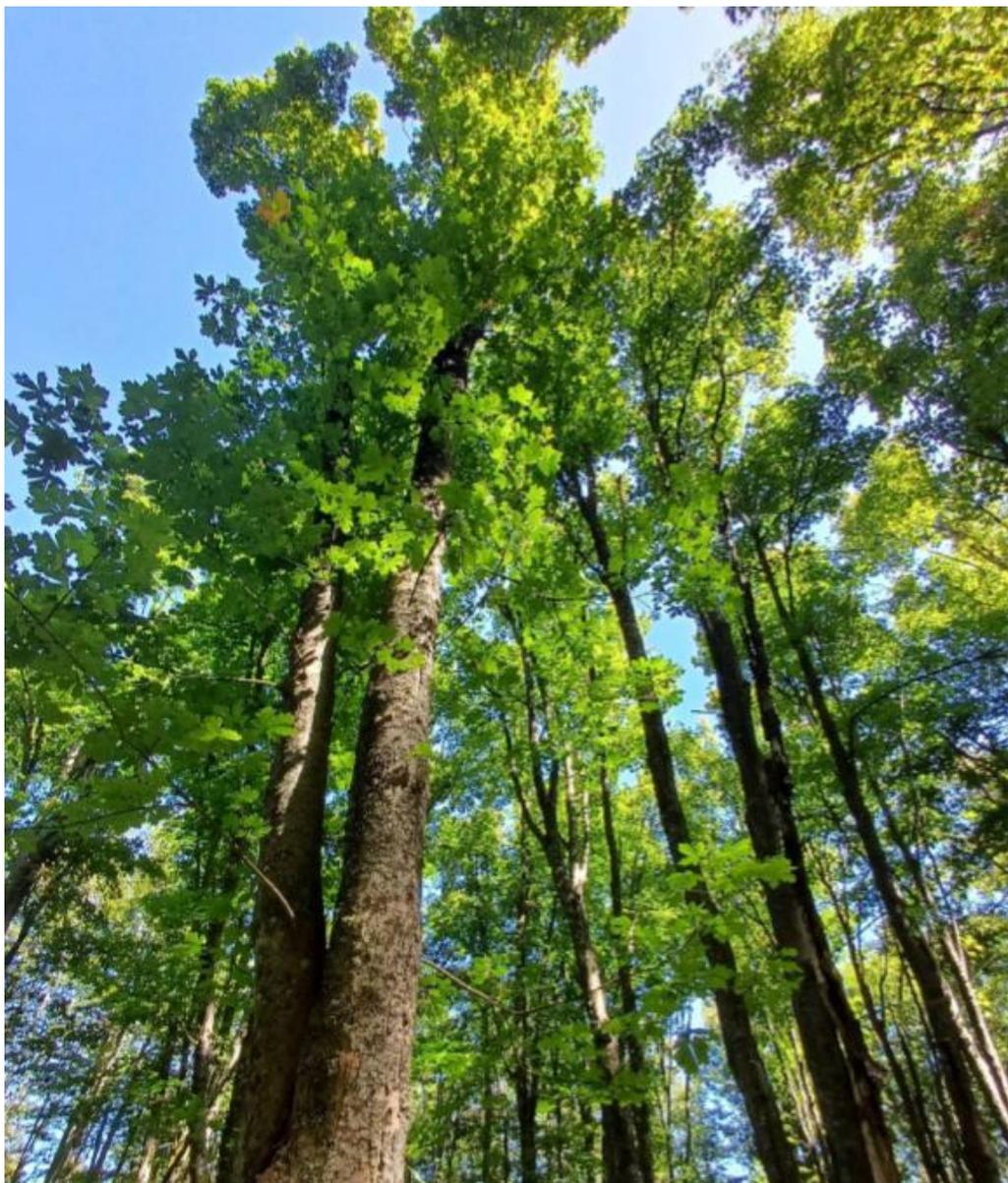
Датум: 10.04.2025. године

ПРЕДЛОГ ПЛАНА УПРАВЉАЊА

---

*ПАРКОМ ПРИРОДЕ „ВЕЛИКИ ЈАСТРЕБАЦ“ за
период 2025-2034.године*

Београд, април 2025.године

САДРЖАЈ:

1. УВОД	3
1. ПРИКАЗ ГЛАВНИХ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ И ПРИРОДНИХ РЕСУРСА	9
1.1. Главне природне вредности.....	9
1.2. Предеоне одлике	30
1.3. Створене одлике	33
2. ОЦЕНА СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	39
3. ПРЕГЛЕД АКТИВНОСТИ, ДЕЛАТНОСТИ И ПРОЦЕСА КОЈИ ПРЕДСТАВЉАЈУ ФАКТОРЕ УГРОЖАВАЊА	40
4. ДУГОРОЧНИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	42
5. АНАЛИЗА И ОЦЕНА УСЛОВА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ДУГОРОЧНИХ ЦИЉЕВА ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	48
6. ПРИОРИТЕТНЕ АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА ЗАШТИТИ, ОДРЖАВАЊУ, ПРАЋЕЊУ СТАЊА И УНАПРЕЂЕЊУ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ.....	51
7. ПРИОРИТЕТНИ ЗАДАЦИ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОГ И ОБРАЗОВНОГ РАДА	55
8. ПЛАНИРАНЕ АКТИВНОСТИ НА ОДРЖИВОМ КОРИШЋЕЊУ ПРИРОДНИХ ВРЕДНОСТИ, РАЗВОЈУ И УРЕЂЕЊУ	56
8.1. Одрживо коришћење природних вредности	56
8.2. Уређење подручја	68
9. ПРОСТОРНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПЛАНСКИХ НАМЕНА КОРИШЋЕЊА ЗЕМЉИШТА	69
10. АКТИВНОСТИ НА ПРОМОЦИЈИ ВРЕДНОСТИ	71
11. СТУДИЈСКА (ИСТРАЖИВАЧКА), ПРОГРАМСКА, ПЛАНСКА И ПРОЈЕКТНА ДОКУМЕНТАЦИЈА ПОТРЕБНА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЦИЉЕВА И АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ, ОЧУВАЊУ, УНАПРЕЂЕЊУ И ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ	72
12. САРАДЊА СА ЛОКАЛНИМ СТАНОВНИШТВОМ И ДРУГИМ КОРИСНИЦИМА НЕПОКРЕТНОСТИ	73
13. АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА СПРОВОЂЕЊУ ПЛАНА СА ДИНАМИКОМ И СУБЈЕКТИМА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПЛАНА УПРАВЉАЊА И НАЧИН ОЦЕНЕ УСПЕШНОСТИ ЊЕГОВЕ ПРИМЕНЕ	74
14. ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА И МАТЕРИЈАЛНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ПОВЕРЕНИХ ПОСЛОВА УПРАВЉАЊА.....	78

1. УВОД

Влада Републике Србије, у складу са Законом о заштити природе („Службени гласник РС“, број 36/09, 88/20, 91/10-исправка, 14/16, 95/18-др.закон и 71/21), донела је Уредбу о проглашењу Парка природе „Велики Јастребац“ („Службени гласник РС“, број 98/11.12.2024. године), као заштићеног подручја I категорије заштите, односно као заштићеног подручја од међународног, националног, односно изузетног значаја (у даљем тексту ПП „Велики Јастребац“).

Површина Парка природе „Велики Јастребац“ износи 39.175,76 ха.

Парк природе „Велики Јастребац“, стављен је под заштиту у циљу очувања састојина шума планинског јавора (*Aceretum heldreichii*), већином прашумског типа, које су окружене шумама планинског јавора са буквом (*Aceri heldreichii-Fagetum*), а око којих су распоређене шуме у којој доминира лишћарска вегетација, односно вредан појас букових шума, брезове шуме (*Betuletum pundulae*), буково-јелове шуме (*Abieti-Fagetum moesiacaе*), шуме букве, граба и племенитих лишћара (*Aceri-Carpini-Fagetum moesiace montanum*), као и различити типови храстових шума у нижим деловима планина, првенствено шуме китњака и цера (*Quercetum petrae-cerridis*).

У ПП „Велики Јастребац“ евидентирано је укупно десет строго заштићених и 57 заштићених биљних врста, 10 строго заштићених и 18 заштићених врста гљива, 84 строго заштићених и 14 заштићених врста птица, једна строго заштићена и пет заштићених врста ихтиофауне, једна строго заштићена врста рака, девет строго заштићених и једна заштићена врста водоземаца, шест строго заштићених и две заштићене врсте гмизаваца и 28 строго заштићених и пет заштићених врста ентомофауне. На подручју се налазе 33 врсте сисара, међу којима нема ендемичних ни реликтних таксона.

Од евидентираних 10 строго заштићених и 57 заштићених биљних врста, издвајају се врсте из породице орхидеја које су заштићене на основу националних и међународних прописа, а као битан ресурс ПП „Велики Јастребац“ издвајају се и лековите биљне врсте.

Подручје ПП „Велики Јастребац“ представља станиште бројних ендемичних и реликтних биљних врста, као и великог броја представника дендрофлоре. Шумске састојине су изграђене од укупно 71 врсте дендрофлоре, од којих су две строго заштићене - ловоролисни јеремичак (*Daphne laureola* L.) и планински јавор (*Acer heldreichii* Orph.), док се у категорији заштићених дивљих врста налази десет дрвенастих врста: бреза (*Betula pendula* Roth), клека (*Juniperus communis* K.), дивља ружа (*Rosa canina* L.), ситнолисна липа (*Tilia cordata* Mill.), бела липа (*Tilia tomentosa* Moench.), бели глог (*Crataegus monogyna* Jacq.), дрен (*Cornus mas* L.), мечија леска (*Corylus colurna*), кострика (*Ruscus aculeatus* L.) и језичаста кострика (*Ruscus hypoglossum* L.).

На подручју Парка природе „Велики Јастребац“ евидентирано је присуство 287 макрогљива, што је око 10% диверзитета у Србији, а међу којима се налази 10 строго заштићених врста, 18 заштићених врста и 28 врста које се налазе на прелиминарној црвеној листи гљива Србије.

Значај ПП „Велики Јастребац“ огледа се и у присуству птица као што су: орао кликташ (*Clanga pomarina*), планински детлић (*Dendrocopos leucotos*), црна жуна (*Dryocopus martius*), сива жуна (*Picus canus*), беловрата мухарица (*Ficedula albicollis*), мала мухарица (*Ficedula parva*) и источна шарена мухарица (*Ficedula semitorquata*).

Подручје ПП „Велики Јастребац“ обухвата и веома важно културно-историјско наслеђе, као и манастире Наупаре, манастир Св. Великомученика Георгија-Ајдановац, црква Светог Илије у Рибарској Бањи и целина Термално купатило са старим вилама у Рибарској Бањи.

Према класификацији Светске унија за заштиту природе (IUCN) подручје припада Категорији V (подручје где је дуготрајна интеракција човека и природе произвела јединствене еколошке, биолошке, културне и естетске вредности и где је одржавање тог односа неопходно ради очувања ових вредности).

Такође, постоји потенцијал да ово подручје буде уписано на листу „UNESCO светске природне баштине“, у оквиру UNESCO-вог програма Човек и биосфера (Man and Biosphere - MAB) као резерват биосфере.

Због присуства значајног броја угрожених биљних и животињских врста, као и природних станишта на подручју ПП „Велики Јастребац“, установљено је подручје EMERALD еколошке мреже, као и подручја Natura 2000 pSCIs, која представљају подручја од значаја за очување станишта и врста од европског значаја и подручја Natura 2000 pSPAs, која представљају подручја за заштиту птица: EMERALD подручје: „Прокоп“, pSCIs подручја: „Мали Јастребац“, „Јастребац“ и „Јабланичка река“ и pSPAs подручја: „Топлица“ и „Добрић-Ништава“.

Влада Републике Србије поверила је Јавном предузеће „Србијашуме“ Београд управљање ПП „Велики Јастребац“. Послове непосредног управљања спроводе Шумска газдинства: „Расина“, Крушевац, „Ниш“, Ниш и „Топлица“, Куршумлија.

Правни основ за израду Плана управљања Парком природе „Велики Јастребац“ за период 2025-2034. године (у даљем тексту: План управљања) је члан 68. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“ број 36/09, 88/10, 91/10-исправка, 14/16, 95/18-др.закон и 71/21) и Уредба о проглашењу Парка природе „Велики Јастребац“ („Службени гласник РС“, број 98/24).

План је урађен у складу са:

- Законом о заштити природе („Службени гласник РС“, број 36/09, 88/10, 91/10-исправка, 14/16, 95/18 - др.закон и 71/21);

- Законом о водама („Службени гласник РС“, број 30/10, 93/12, 101/16 и 95/18-др.закон);
- Законом о шумама („Службени гласник РС“, број 30/10, 93/12, 89/15 и 95/18-др.закон);
- Законом о заштити животне средине („Службени гласник РС“, број 135/04, 36/09, 36/09.- др.закон, 72/09, 43/11, 14/16, 76/18 и 95/18-др.закон);
- Законом о дивљачи и ловству („Службени гласник РС“, број 18/10 и 95/18-др.закон);
- Закон о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда („Службени гласник РС“, бр. 128/14 и 95/18-др.закон);
- Законом о заштити од пожара („Службени гласник РС“, број 111/09, 20/15, 87/18 и 87/18 - др.закон);
- Уредбом о еколошкој мрежи („Службени гласник РС“, број 102/07);
- Просторним планом Републике Србије („Службени гласнике РС“, број 88/10 и 03/2021 – нацрт);
- Регионалним просторним планом за подручје Шумадијског, Рашког и Расинског управног округа („Службени гласник РС“, број 39/14);
- Регионалним просторним планом за подручје Нишавског, Топличког и Пиротског управног округа („Службени гласник РС“, број 1/13);
- Просторним планом подручја посебне намене слива акумулације Ћелије („Службени гласник РС“, број 95/15);
- Просторним планом града Крушевца („Службени лист града Крушевца“, број 4/11, 15-2/20-исп. и 10/21-испр);
- Просторним планом општине Блаце („Службени лист општине Блаце“, број 4/11);
- Просторним планом општине Прокупље („Службени гласник РС“, број 44/11);
- Просторним планом општине Алексинац („Службени лист општине Алексинац“, број 4/11);
- Планом генералне регулације излетишта Јастребац („Службени лист града Крушевца“, број 12/17, 9/19, 18/20);
- Планом детаљне регулације „Шатор“ на Јастрепцу („Службени лист града Крушевца“, број 15/20);
- Планом генералне регулације „Рибарска бања“ („Службени лист града Крушевца“, број 10/21).
- Решењем о условима заштите природе за израду Плана управљања ПП „Велики Јастребац“ за период 2025-2034. године (акт број 000623522 2025 14850 004 004 501 100 од 14.03.2025. године);
- Основама газдовања државним шумама за газдинске јединице: „Велики Јастребац“ и „Мали Јастребац II“ у оквиру ШГ „Ниш“- Ниш; „Велики Јастребац-Блачки I“, „Велики Јастребац-Прокупачки“, „Мали Јастребац“ и „Велики Јастребац-Блачки II“ у оквиру ШГ „Топлица“ - Куршумлија; „Срндаљска река“, „Ломничка река“, „Јабланичка река“ и „Петинска река“ у оквиру ШГ „Расина“ - Крушевац;
- Ловним основама за ловишта „Велики Јастребац“, „Мали Јастребац“, „Расина“, „Топлица“ и „Драгомировац“;
- Привременим програмима газдовања шумама сопственика за општине: Алексинац, Блаце, Крушевац и Прокупље;

- Водним условима за израду Плана управљања Парком природе „Велики Јастребац“ за период 2025-2034. године (акт Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, Републичка дирекција за воде);
- Водопривредном основом Србије („Службени гласник РС“, број 11/02);
- Стратегијом управљања водама на територији Републике Србије до 2034. године („Службени гласник РС“, број 3/17).

Према Закону о заштити природе план управљања заштићеним подручјем је документ којим субјекат задужен за управљање заштићеним подручјем планира: мере и активности заштите, очувања, унапређења и коришћења заштићеног подручја; смернице и приоритете за заштиту и очување природних вредности заштићеног подручја, као и развојне смернице уз уважавање потреба локалног становништва.

Управљач доноси план управљања за период од десет година, на који сагласност даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине, по претходно прибављеним мишљењима министарстава сагласно Уредби о проглашењу Парка природе „Велики Јастребац“ („Службени гласник РС“, број 98/24).

План управљања се остварује кроз годишње програме управљања, којима се детаљно и прецизно дефинишу задаци, радови и активности, организациони и материјално-финансијски услови њиховог извршења.

Историјат заштите

Подручје ПП „Велики Јастребац“ је обухватило Резерват природе „Прокоп“, Предео изузетних одлика „Околина манастира Наупаре“ и Споменик природе „Церови код Ђушиног гроба“.

Резерват природе „Прокоп“

Прва заштита овог локалитета датира још од 1958. године, када је на основу Закона о заштити споменика културе и природних реткости, Завод за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије донео Решење о стављању под заштиту државе састојине чисте брезове шуме (*Betula verrucosae*) окружене мешовитом састојином на планини Велики Јастребац („Службени гласник НРС“, бр. 53/1958). Величина резервата је износила 5 ha и за ову шуму је важио „режим апсолутног резервата“.

Завод за заштиту природе Србије је 2006. године урадио ревизију заштите подручја, када је настала Студија заштите која је представљала основ за доношење новог акта о заштити (Уредба о заштити Резервата природе „Прокоп“ које је објављена у „Службеном гласнику РС“, број 93/08), као природно добро изузетног значаја I категорије а у циљу очувања изворне шумске заједнице брезе (*Betula verrucosae*) старости до 70 година, мешовита шумска заједница брезе и планинске букве (*Betulum verrucosae fagetosum*),

шумска заједница планинске букве и брезе (*Betulo-Fagetum moesiacaе montanum*), као и шумска заједница планинске букве (*Fagetum moesiacaе montanum*) као и очувања станишта природних реткости (риђи шумски мрав, мишар, шумска сова, краткокљуни пузић, шарени даждевњак, јеж, веверица, сиви пух и др.).

У оквиру ПП „Велики Јастребац“, Резерват природе „Прокоп“ именује се као локалитет „Прокоп“ са режимом заштите I (првог) степена, што значи да ступањем на снагу Уредбе о проглашењу ПП „Велики Јастребац“ („Службени гласник РС“, број 98/24), престаје да важи Уредба о заштити Резервата природе „Прокоп“ („Службени гласник РС“, број 93/08).

Слика 1 Локалитет "Прокоп" (Завод за заштиту природе Србије; Ивана Јовановић)

Предео изузетних одлика „Околина манастира Наупаре“

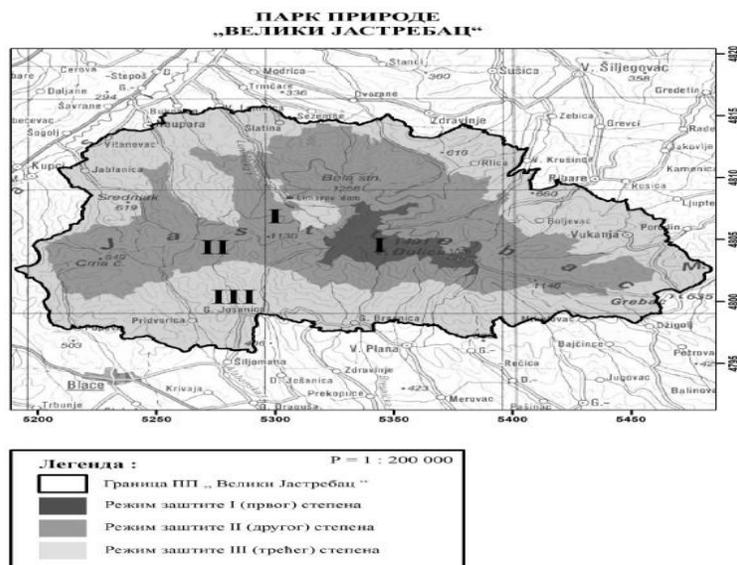
Подручје „Околина манастира Наупаре“ је стављено под заштиту 1994. године као Непокретно културно добро „Околина манастира Наупаре“, Одлуком о проглашавању заштићене околине манастира Наупаре и стављању под заштиту предела изузетних одлика („Службени лист општине Крушевац“, број 633-1/1994). На подручју „Околина манастира Наупаре“, а у циљу постизања планираних видова заштите Манастира Наупаре и његове околине - предела изузетних одлика, утврђена су два режима заштите - I и II са дозвољеним и забрањеним активностима.

Студијом заштите ПП „Велики Јастребац“ подручје „Околина манастира Наупаре“ је стављено у оквиру ПП „Велики Јастребац“, а такође је и проширена заштита околине манастира тј. обухваћен је шумски комплекс који припада Епархији Крушевачкој. Сходно томе, одлука о проглашавању заштићене околине манастира Наупаре и стављању под заштиту предела изузетних одлика („Службени лист општине Крушевац“, број 633-1/1994) престаје да важи ступањем на снагу Уредбе о проглашењу ПП „Велики Јастребац“ („Службени гласник РС“, број 98/24).

Споменик природе „Церови код Ђушиног гроба“

Одлуком о заштити три стабла цера („Службени гласник општине Блаце“, број 02-1/2003), заштићено је природно добро - Споменик природе „Церови код Ђушиног гроба“, III категорије и поверено је на управљање ЈП „Србијашуме, Шумска управа Блаце.

Проглашењем ПП „Велики Јастребац“, ово природно добро постаје део парка природе, са режимом заштите II степена што указује на то да добија већи значај као битан сегмент у укупном вредновању природних и створених вредности једног парка природе.

1. ПРИКАЗ ГЛАВНИХ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ И ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

1.1. Главне природне вредности

1.1.1. Географски положај

Парк природе „Велики Јастребац“ обухвата Велики Јастребац, који се, заједно са Малим Јастрепцем, налази у средишњој зони громадних планина и котлина централне Србије, у оквиру Српско-македонске масе.

Северно од природног добра, налази се Крушевачка котлина, источно Алексиначка котлина, јужно Топличка котлина а на западу су огранци планине Копаоник. Велики и Мали Јастребац.

Парк природе се налази на територији општина Алексинац (Нишавски управни округ) и Блаце (Топлички управни округ) и градова Прокупље (Топлички управни округ) и Крушевац (Расински управни округ).

1.1.2. Геолошке и геоморфолошке одлике

ПП „Велики Јастребац“ припада средишњој зони громадних планина и котлина, делу српско-македонске масе - најстаријег дела копна Балканског полуострва. По постанку, припада групи раседних или громадних планина, које су набране и издигнуте за време херцинске орогенезе, а вертикално рашчлањене на систем громадних планина и котлина током алпске орогенезе (Лазаревић, 2000).

Јастребац представља хорст, морфолошки облик, који је настао издизањем терена између више раседа и спуштањем околног терена. Јастребац је планина средње висине, односно највиши врх је Велика Ђулица висок је 1491 m н.в.. Главни гребен се од Страцимира протеже на исток преко Светле стене, Велике Ђулице, Погледа и Купињака и спушта се у долину Јужне Мораве. Попречни гребен се од Страцимира, протеже на север преко Крста, Змајевца и Мојсињске планине и спушта се у састав Јужне и Западне Мораве код Сталаћа.

Атрактивну морфолошку особеност заштићеног подручја представља сама планина Јастребац, који представља хорст, морфолошки облик, настао издизањем терена између више раседа и спуштањем околног терена.

ПП „Велики Јастребац“ има изузетно комплексну и врло сложену геолошку грађу у којој највеће распрострањење заузимају јастребачки метаморфни комплекс високог кристалинитета и метаморфити ниског степена метаморфизма. Подручје углавном изграђују гнајсеви, амфиболити, микашисти, мермери, актинолитски шкриљци,

серицитски шкриљци, хлоритски шкриљци, метагаброви, термоконтактно метаморфисани седименти,

гранодиорити, покровни басенски седименти неогена и делувијално-пролувијалне и алувијалне насlage квартара.

За терене Јастрепца и ширег подручја, најзначајнија су изучавања која су се бавила проблематиком јединице Српско-македонске масе. Грубић (1999) при проучавању геолошке грађе Јастрепца даје нове елемента, који су битни за дефинисање тектонских односа у овим теренима. Он наводи да се у језгру доме налазе најмлађе кредно-палеогене творевине, преко којих леже палеозојске и мезозојске стене (шкриљци нижег степена метаморфизма), а да је на крилима (условно) присутан гнајсни кристалин проторезојске старости, што указује на тектонско-навлачне контакте издвојених јединица.

Маровић (2001) при разматрању геолошке грађе Јастребца и непосредне околине указује да у прилог традиционалног приказа геолошке грађе Српско-македонске масе иде чињеница, да је јасно просторно и литолошки артикулисана, тј. ситуирана између Вардарске зоне и карпато-балканских венаца и изграђена генерално од кристаластих шкриљаца.

Matenco et al. (2010) истичу да Јастребац представља антимерморфну структуру која у језгру садржи метаморфисане кредне седименте Сава зоне, метаморфисане офиолите Западних Вардарских Офиолита са метаморфисаним седиментима Адрије у њиховој подини. Геолошка подлога и специфична геоморфолошка формација у комбинацији са осталим факторима омогућили су да се на овом подручју очувају велике површине са планинским јавором (*Acer heldreichii* Orph.), који гради чисте састојине прашумског типа, а у великом проценту се налази и у мешовитом саставу са буквом.

1.1.3. Релјеф

Геотектонски склоп и процеси, литолошко-геолошка грађа и хидрографија основа су настанка, развоја и облика свих морфолошких облика који су формирано дејством егзогенних процеса. На брдско-планинским падинама преовлађују ерозиони облици настали флувијалном ерозијом а у котлинама акумулациони. Доминантни облици настали флувијалном ерозијом, а који доминирају на читавом заштићеном подручју су нормалне долине, уже и дубље усечене у матичне стене, са попречним профилем у облику латиничног слова V.

Од облика релјефа насталих делувијално-пролувијалним процесима на Великом Јастрепцу су чести облици површинске и линијске ерозије и то на скоро свим долинским странама планинских водотокова и падинама, изграђеним од нерастворљивих стена. Читаво подручје је изложено спирању и јаружању а у зависности од литолошког састава и пре свега присуства вегетације, овај процес је умерен до интензиван.

На северним и северозападним планинама налазе се два значајна локалитета: Стогови и Мечије стене, где се могу наћи различите стене како по облику тако и по величини.

Слика 2: Локалитет Стогови (Завод за заштиту природе Србије; Мила Ристић)

Од облика рељефа насталих колувијалним процесом, најбројнија су клизишта. Овај процес на Великом Јастрепцу је најчешће изазван људском делатношћу који је својим активностима изазвао појаву клизишта, која су посебно активна након великих количина падавина. Засецањем падина се, по правилу, интензивирају или обнављају падински процеси-одрони и клизишта.

У непосредној близини природног добра, налазе се две специфичности флувијалног рељефа: епигенетска долина Топлице код Прокупља и појава пиратерије код Блаца, где је Блатишница, притока Расине, преотела реку Суви до, раније притоку Топлице, и превела је у слив Расине.

Речне терасе су најизразитије у сливу Западне Мораве, на њеним већим притокама Расини и Пепељуши. Јављају се у виду изолованих терасних заравни са једне или обе стране реке, а представљају ерозионо-акумулационе форме које према гранулометријским карактеристикама терасе у брдско-планинским подручјима покривају шљунковито-песковити седименти.

Такође, на подручју ПП „Велики Јастребац“ присутне су и алувијалне равни, усечене речне долине у матичну стену, плавинске лепезе, али и антропогени рељеф настао непосредним радом човека (вештачка језера, ископи, депоније, бујичарске преграде итд.)

1.1.4. Хидрографске одлике

По хидрографским карактеристикама, Велики Јастребац има разгранату мрежу водених токова, које отичу ка сливовима Јужне Мораве, Топлице и Расине. Развође на Јастрепцу одваја сливове западноморавске десне притоке Расине од јужноморавске притоке Топлице. Сви водотоци су бујичног карактера и углавном имају воду током целе године, а на скоро свим су многобројни слапови, брзаци и мањи водопади.

Река Расина (92,3 km) настаје спајањем Велике реке или Врањуше (Црни врх) и Бурманске реке (Вучје брдо) код Рогавчине на источним и југоисточним падинама Гоча, Жељина и Црног врха, на надморској висини преко 1300 m. Улива се у Западну Мораву као њена десна притока, 5 km низводно од Крушевца, на 130 m н.в. На делу тока од Мајдева до Крушевца прима већи број притока чији су изворишни делови на Великом Јастрепцу: Купачка река, Јабланица, Вија, Наупарска река, Буковичка река и Ломничка река.

Велика река, заједно са својом притоком Малом реком, чини *Наупарску реку*. Обе реке су сталног карактера, типичне планинске реке са уском, скоро клисурастом долином на већем делу тока, а од Манастира Наупаре се постепено шири и задобија карактер равничарске реке. Главне притоке Велике реке су потоци Тодоровак, Дражин поток, Кариковац, Швабин поток, Лековити поток, Мали и Велики Мустафин поток и Широки поток, док је главна притока Мале реке Врли поток.

Ломничка река (17 km) настаје спајањем више мањих токова, од којих је најзначајнија река Соколовица, на 880 m н.в. У изворишном делу Ломничке реке налази се неколико јачих извора, међу којима се истичу извор Клокот и Прокоп. У горњем делу тока то је типична планинска река са уском, скоро клисурастом долином, а од села Буци се постепено шири и задобија карактер равничарске реке. Изразито је бујичног карактера, а значајније притоке су Прокопачка река, Дубоки поток, Каменица, Мала Каменица Слани поток и поток Јеловац.

Река Блаташница (18 km) се формира на југозападним падинама Великог Јастрепца на 840 m н.в. Након формирања, тече у правцу Топличког басена, код Блаца нагло скреће ка северозападу, градећи лакат, и наставља ток ка реци Расини. У горњем току носи назив *Поповачка река*. До села Попова прима неколико притока, од којих су најзначајније Десна река, Ибровски поток и Врбовачки поток са леве стране и Лева река са десне стране. Од ушћа Врбовачког потока Поповачка река тече под именом *Блаташница*. У геоморфолошким смислу, карактеристична је јер гради пробојницу Јанкову клисуру и речну пиратерију.

Река Топлица (130 m) као највећа лева притока Јужне Мораве, са полигенетском композитном долином, састоји се од четири морфолошка дела: клисурасте долине Горње Топлице (од изворишта до Куршумлије), котлине Средње Топлице (Топличко-Косаничка

котлина) од Куршумлије до села Губетине, клисурастог сужења (пробојнице) између села Губетин и Прокупља, долине Доње Топлице - Добрич, од Прокупља до ушћа у Јужну Мораву.

Рибарска река (32,9 km) у изворишном делу, на североисточним падинама Великог Јастрепца на око 1200 m н.в. носи назив Рупљага и пошто прими речицу Доленче, тече под именом Голема река све до Рибарске Бање, где након ушћа Бањског потока и даље све до ушћа у Јужну Мораву у Ђунису тече под именом Рибарска река. Укупан број свих токова у сливу Рибарске реке је 223, а дужина свих водотока у сливу је 176,6 km.

Велика река (20,5 km) извире на североисточним падинама Великог Јастрепца. Улива се у Рибарску реку у селу Велики Шиљеговац, а настаје спајањем Мале и Срндаљске реке на 225 m н.в.

Слика 3: Срндаљска река (Завод за заштиту природе Србије; М. Илић)

Срндаљска река (16 km) извире на североисточним падинама Јастрепца, на 1160 m н.в. и до села Срндаље прими неколико мањих притока. Низводно тече паралелно са Малом реком и реком Липовац. Мала река (10,6 km) после спајања са Срндаљском реком гради Велику реку.

Сушичка река настаје спајањем Рличког и Младеновачког потока, који такође извиру на североисточним падинама Великог Јастрепца на 500-600 m н.в. Од њиховог саставка код села Беласице, река тече под именом Беласичка река. Пошто прими Коритарски поток, у селу Сушица, даље до Ушћа у Рибарску реку у селу Каоник тече под именом Сушичка река.

На јужним падинама Великог Јастрепца изграђене су три веће, вишенаменске акумулације: Придворичка, Бресничка и Поповачка, док на северним падинама се налази мало акумулационо језеро код „Jastrebac Lake Resort“-а.

Придворичко језеро, као вештачка акумулација, је формирано на јужним обронцима Великог Јастрепца, у клисурастој, симетричној долини горњег тока Придворичке реке, у

селу Придворица, око 15 km северно од Блага. Брана припада категорији високих, односно великих брана, а изграђена је на месту где не постоји други грађевински објекти, осим шумског пута. Непосредно испод акумулације налазе се уређаји за пречишћавање воде, од којег даље води цевовод ка крајњим потрошачима.

Акумулација Придворица је једина алтернатива за водоснабдевање Блага и околних насеља. Вода садржи високу концентрацију тешких метала који годинама представљају проблем за пречишћавање воде, а посебно је изражен проблем када ниво језера опадне, а талог исплива на површину. Брана и акумулација је обухваћена редовним програмом осматрања и одржавања, који реализује ЈВП „Србијаводе“ према Програму изградње, реконструкције и одржавања водопривредних објеката.

Тренутно стање акумулације је у незадовољавајућем стању.

Слика 4: Придворичко језеро (Завод за заштиту природе Србије; М.Илић)

Бресничко језеро, као вештачка акумулација, налази се на Бресничкој реци, код села Горња Бресница, око 15 km северно од Прокупља. Укупна површина слива је 53 km². Слив Бресничке реке налази се између сливова река сличних морфолошко-хидролошких карактеристика, дубоких клисурастих симетричних „V“ долина, које теку са Великог Јастрепца.

Брана припада категорији високих, односно великих брана, а изграђена је 1981. године као вишенаменски водопривредни систем. Акумулација се користи за водоснабдевање Прокупља и околних насеља, одбрану од поплава низводног подручја, посебно града Прокупља, као и обезбеђивање испуштања гарантованог протицаја низводно, оплемењивање малих вода, задржавање наноса и сл.

Брана и акумулација су у власништву Републике Србије, а корисник је ЈКП „Водовод“ Прокупље. Стање бране је изузетно напуштено, обрасло вегетацијом која може нарушити стабилност бране и процес филтрације.

Слика 5: Круна бране (Завод за заштиту природе Србије; М. Илић)

Поповачко језеро је изграђено на левој саставници Поповачке реке 1964. године. Слив акумулације је површине 4 km², а око акумулације се налази очувана шума. Намена акумулације је рекреативна јер због непостојања простора за пријем поплавног таласа не може се користити за одбрану од поплава.

Последњих пар година ЈВП „Србијаводе“, Водопривредни центар „Морава“ спроводили су активности на санацији оштећених делова бране. Пре спровођења санационих радова, акумулација је представљала опасност за насеља низводно од бране, и јављало се процуривање кроз тело бране у близини оштећења на самој брани.

Од осталих хидролошких објеката на подручју ПП „Велики Јастребац“, значајни су бројни минерални извори. Планина Јастребац представља хидротермално чвориште из којег и око којег се налазе многобројни минерални извори, а осим тога на целом подручју има велики број уређених и неуређених извора неминералне воде. Током истраживања које је спровео Завод за заштиту природе, евидентиране су термоминералне појаве у Рибарској Бањи и Ломници.

Рибарска Бања се налази 34 km југоисточно од Крушевца, на североисточним падинама Великог Јастрепаца на 540 m н.в. Геотермални извори избијају дуж система раседа у подножју брда Самар (560 m н.в.) и Јечмиште (660 m н.в.) у долини Рибарске реке (Бањска река). Присуство бројних геотермалних појава на подручју Рибарске Бање указују на сложен тектонски склоп и бурну геолошку историју. Термоминералне воде Рибарске Бање су сумпоровите хомеотерме, слабо алкалне и салиничне воде. Почетак развоја бање

обележило је осам природних извода, који су се јављали на различитим надморским висинама дуж Рибарске реке. Температура воде на изворима је била у распону од 28°C до 37,8°C а најтоплијег, главног извора 41,5°C.

Археолошки трагови указују да је Рибарска Бања била настањена још у праисторијско доба као и да се бања користила у античко доба и током средњег века. Термоминералне воде Рибарске Бање се користе у лечењу реуматизма, плућних болести, обољења органа за варење, дијабетеса.

Ломнички кисељак се јавља на северним обронцима Великог Јастрепца, у Крушевачкој котлини, у долини Ломничке реке, десне притоке Расине, на 180 m н.в. Средњегодишња температура воде је од 11,4 °C. Појава минералних вода Ломнице везује се за међублоковске тектонске структуре, у зони хорстова и ровова, односно везује се за југоисточни продужетак раседне структуре Брајковац-Читлук.

Киселе минералне воде Ломнице користиле су се у прошлости за лечење и пиће, а свој врхунац у употреби је имала у периоду до Другог светског рата, када се под називом „Ломнички виши“ вода продавала по целој Европи. Данас, Ломничка вода је веома загађена, па се не препоручује за конзумирање.

1.1.5. Флора

Велики Јастребац представља најшумовитију планину Балканског полуострва, а карактеришу га букове, буково-јелове шуме и заједнице са планинским јавором.

По питању таксономске структуре породица на подручју Великог Јастрепца врсте су класификоване у 89 породица међу којима се као најбројније истичу *Asteraceae* (82), *Poaceae* (52), *Fabaceae* (45), *Rosaceae* (35), *Scrophulariaceae* (31), *Brassicaceae* (24), *Ranunculaceae* (22), *Rubiaceae* (16), *Orchidaceae* (10).

Као највеће флористичко богатство Великог Јастрепца издвајају се *Acer heldreichii* Orph, *Pinus pecea* Karst., *Spiraea ulmifolia* Scop., *Spiraea chamaedryfolia*, *Cyclamen hederiaefolium* Ait., а у спрату ниског дрвећа жбунова могу се наћи *Rubus idaeus*, *Rosa canina*, *Ligustrum vulgare*, *Plex aquifolium*, *Evonymus europaeus*, *Corylus avellana* и др.

Професори Шумарског факултета Универзитета у Београду, 1967. године су објавили рад о буково-јеловим шумама Јастрепца. Буково-јелове шуме јављају се на планини Јастребац од 660 до 1100 m н.в. на локалитету Кривоторски јелак. С обзиром на то да су климатски услови доста неповољни за ову асоцијацију, компензација се постиже тиме што је геолошка подлога ситнозрни гранит тј. хладна подлога и тиме што је читав терен избраздан увалама. Ове шуме су представљале једну од најбоље очуваних шумских фитоценоза на Јастрепцу, међутим 1965. године изузетно снажна олуја направила је огромне штете, многа стабла букве и јеле су била поломљена, нека изваљена или само наслоњена једна на другу (Гајић-Китић, 1967).

У оквиру издања „Флора северног дела Великог Јастрепца“ (Гајић и сар.,1992), приказани су занимљиви подаци о историјату истраживања овог подручја али и установљеним биљним врстама, папратима, гљивама и шумским асоцијацијама.

Најновија истраживања на подручју Јастрепца су спроведена у оквиру докторске дисертације „Таксономија и утицаји станишта на карактеристике планинског јавора (*Acer hledreichii* Orph.) у Србији“ из 2013. године, Марка Р. Перовића са Шумарског факултета Универзитета у Београду, где су проучаване таксономске карактеристике популација планинског јавора у Србији и неким земљама у окружењу, као и еколошке карактеристике у којима се налазе проучаване популације, а једно од подручја проучавања је и планина Јастребац.

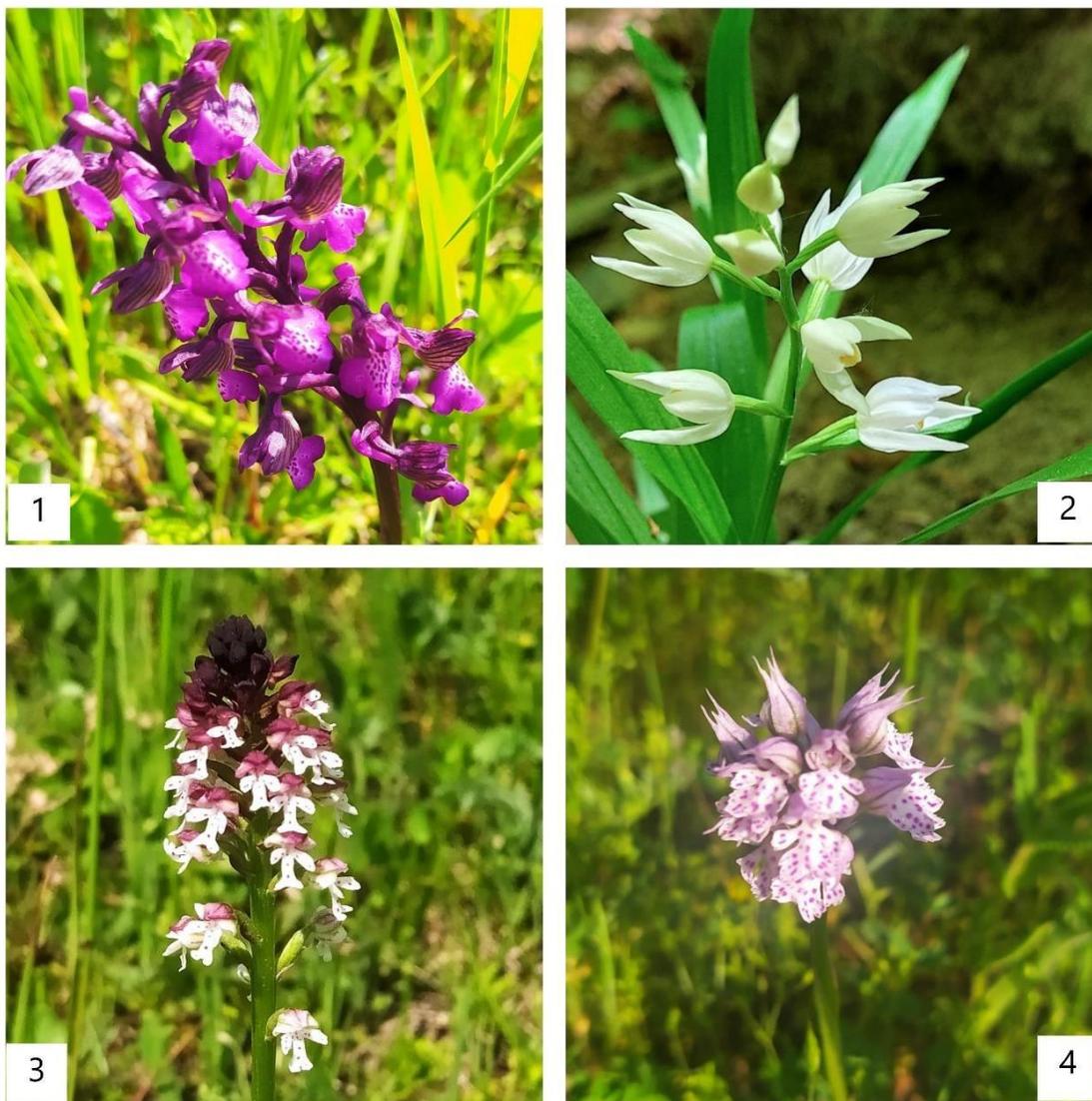
На подручју ПП „Велики Јастребац“ регистровано је 10 строго заштићених и 57 заштићених биљних врста, од којих је 37 врста обухваћено и Уредбом о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне („Службени гласник РС“, број 31/05, 45/05, 22/07, 38/08, 9/09, 69/11 и 95/18-др.пропис), чије је сакупљање, уз одређене услове и према годишњем контингенту, дозвољено.

Орхидеје овог подручја (10), као и висибоба (*Galanthus nivalis*) и циклама (*Cyclamen hederifolium*) се наводе и на CITES конвенцији. Све ове врсте је забрањено комерцијално експлоатисати на територији Србије, док су за њихов увоз и транспорт потребне одговарајуће дозволе. Из породице орхидеја, на подручју ПП „Велики Јастребац“ заступљене су следеће врсте: две строго заштићене: *Orchis mascula*, *Neotinea ustulata* и осам заштићених врста: *Cephalanthera longifolia*, *Dactylorhiza latifolia*, *Gymnadenia conopsea*, *Limodorum abortivum*, *Neottia nidus-avis*, *Orchis morio*, *Orchis tridentata*, *Palanthera bifolia*.

Више од 150 биљних врста на подручју ПП „Велики Јастребац“ се одликује лековитим својствима, попут: *Adonis aestivalis* L. (зечији мак), *Agrimonia eupatoria* L. (петровац), *Bellis perennis* L.(бела рада), *Digitalis lanata* Ehrh. (вунасти дигиталис), *Helleborus odorus* Willd. (кукурек), *Prunella vulgaris* L. (црњевац), *Prunus spinosa* L. (трњина), *Stachys recta* L. (бели босиљак), *Taraxacum officinale* F.H.Wigg. (маслачак) и друге.

На вегетацију подручја ПП „Велики Јастребац“, такође, велики утицај имају представници алохтоне флоре, од којих су неке врсте и инвазивне - *Amorpha fruticosa* (багремац), *Echinochloa crus-galli* (велики мехур), *Erigeron annuus* (красолика), *Erigeron canadensis* (репушњача), *Galinsoga parviflora* (коница), *Phytolacca americana* (винобојка) и *Robinia pseudoacacia* (багрем).

Флористички састав ПП „Велики Јастребац“ је представљен са 71 врстом дендрофлоре, што свакако није коначан број. Дендрофлору подручја карактерише пре свега присуство аутохтоних лишћарских врста: буква, са подврстама у брдском, планинском и субалпском појасу, четири врсте храстова (*Quercus petraea*, *Q. cerris*, *Q. pubescens*, *Q. farrnetto*), пет врста јавора (*Acer heldreichii*, *A. campestre*, *A. pseudoplatanus*, *A. platanoides*, *A. tataricum*), три врсте липа (*Tilia cordata*, *T. platyphullos*, *T. tomentosa*), три врсте врба

Слика 6: 1- *Anacamptis morio*; 2- *Sephalanthera longifolia*; 3- *Neotinea ustulata*; 4- *Orchis tridentata*
(Завод за заштиту природе Србије)

(*Salix caprea*, *S. fragilis*, *S. alba*) и друге. Од четинарских врста, аутохтона је само јела (*Abies alba* Mill.), смрека (*Juniperus communis* L.), а на појединим локалитетима у мањем проценту и смрча (*Picea abies* Karst.), док су у културама најчешћи црни бор (*Pinus nigra* Am.), бели бор (*Pinus silvestris* L.) и смрча (*Picea abies* Karst.)

Када је реч о типу станишта на подручју ПП „Велики Јастребац“, издвојено је 16 типова, међу којима се као најзначајнији издвајају: мезофилне шуме букве, ксерофилне шуме храстова, мешовите шуме лишћара са смрчама и јелама, умерено влажне и влажне травне формације, централнобалканске травне формације на камењарима и пољопривредна станишта.

Планину Велики Јастребац одликују повољни климатски и станишни услови за формирање шумских заједница, док тек на мањим површинама су заступљени различити типови пашњачко-ливадских заједница. Највеће површине под шумом се односе на букове шуме, у којима доминирају очуване високе састојине првенствено планинске букве, букве и јеле, док су у нижим деловима, на обронцима планине, заступљене изданачке састојина брдске букве, као и ксеротермне климатогене заједнице храстова, пре свега, сладуна, китњака и цера.

У оквиру ПП „Велики Јастребац“ издвајају се следећи типови шума:

Појас крајречне вегетације

- ✓ **шуме врба и топола (*Populeto-Salicetum Rajev. 1949*)** - представља мешавину заједница беле врбе и крте врбе на влажним рецентним алувијалним наносима и глејним земљиштима, а у спрату дрвећа се поред едификатора јављају и пољски брест, клен, жешља, црна јова и др. врсте. Констатована је на територији општине Прокупље у близини водених акумулација, као и у обалском појасу локалних потока и река.
- ✓ **храстов појас шума** - храстове шуме су заступљене су у нижим деловима планине, на висинама испод 1000 m. Највише у јужним деловима планине (у делу где се падине Великог Јастрепца граниче са манастирским шумама, у близини насељених места, као и у приватним шумама), евидентирани су ксеротермне климатогене заједнице храстова, пре свега, китњака и цера, које се јављају заједно са грабом и грабићем, полидоминантне шумске заједнице са брдским брестом, кленом, млечом, горским јавором, црним јасеном, брекињом, јасиком, орахом, дивљом трешњом, дивља крушка, црним бором, крупнолисном липом, леском, дреном, свибом и др.
- ✓ **комплекс мезофилних букових и буково-четинарских типова шума** - обухвата широк појас у коме се налазе најквалитетније и најочуваније шуме на Јастрепцу. Овај комплекс изграђен је од следећих типова шума: брдска шума букве (*Fagetum submontanum serbicum*), буково-јелове шуме (*Abieti-Fagetum moesiacaе*), планинске шуме букве (*Fagenion moesiacaе montanum*) и шуме планинског јавора са буквом (*Aceri heldreichii - Fagetum*) у појасу субалпијске букве. Најзначајнији тип шума овог комплекса је шума планинског јавора са буквом, заступљена је у највишим деловима планине, а ту се фрагментално јављају и чисте састојине планинског јавора, градећи горњу шумску границу у гребенском делу планине,

везујући највише врхове Поглед, Велику и Малу Ђулицу, Страцимир, Змајеваци и сл. У нижим деловима планине, на надморским висинама испод 1000m, поред чистих букових шума, буква се јавља најчешће примешано са јаворима, као и фрагментално са јелом, смрчом и брезом.

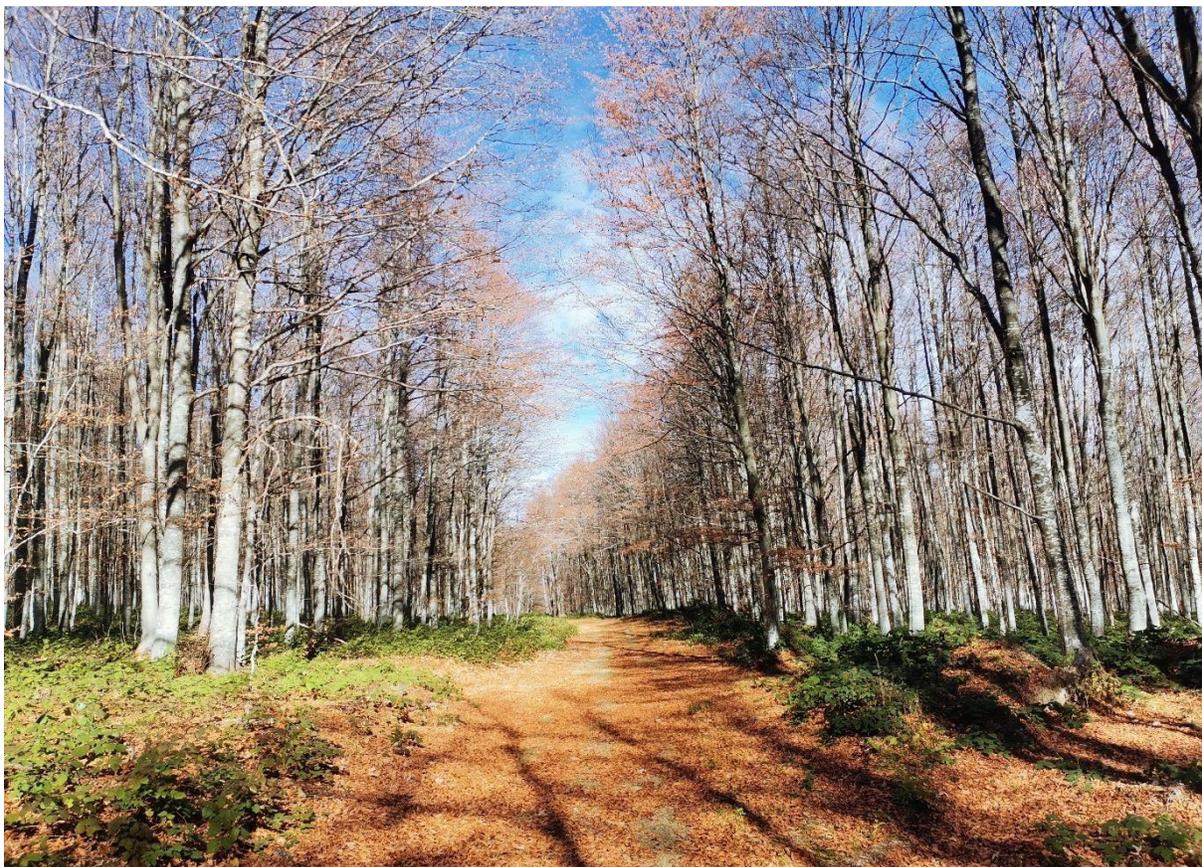

Слика 7: Шума букве и јеле - *Abieti-Fagetum toesiacaе* у ГЈ Ломничка река (Завод за заштиту природе Србије; Ана Петковић)

- ✓ **Планинске шуме букве (*Fagenion toesiacaе montanum* В. Јовановић 1976)** - чине највећи део природних шумских ресурса Србије, образујући широке појасеве на свим планинама. Јављају се на надморским висинама од 800 до 1200 m, па чак иде и до 1400 m. Буква се јавља на различитим експозицијама и нагибима до 25°, а шуме се одликују густим склопом. У спрату дрвећа доминира буква, док се планински јавор јавља као пратећа врста. Примешано се јавља и већи број мезофилних врста дрвећа, углавном средњеевропског ареал-типа, а то

су: горски јавор, млеч, клен, китњак, граб, дивља трешња, крупнолисна липа, ситнолисна липа и др.

- ✓ Шума планинског јавора са буквом (*Aceri heldreichii-Fagetum* B.Jov.1957) се налази у појасу субалпијске букове шуме (1100-1400 m), у највишим деловима Великог Јастрепца. Унутар ове шумске асоцијације, фрагментално се јављају и чисте састојине планинског јавора, при чему учествују у изградњи горње шумске

Слика 8: Планинска шума букве у близини врха "Поглед" (Завод за заштиту природе Србије; А.Петковић)

границе у гребенском делу планине, повезујући највише врхове. Један од основних едификатора је субалпијска буква, а ендемична врста јавора – *Acer heldreichii* var. *Pančićii*, има веома велики значај а истовремено је индикатор одређених геолошких, орографских, микроклиматских и едафских услова станишта. Планинском јавору, ово подручје представља једно од најсеверних станишта, а поједина стабла су веома стара (преко 200 година) са висином око 30m и прским пречником до близу 1 m.

- ✓ Шума букве, граба и племенитих лишћара (*Aceri – Carpini – Fagetum moesiace montanum*) се јавља унутар појаса планинске шуме букве, интразонално, у виду фрагмената, јавља се као полидоминантна шума различитих лишћарских врста. Нарочито је заступљена на бољим земљиштима, ослобођени засене букве, успешно се насељавају племенити лишћари:

планински јавор, горски јавор, млеч, дивља трешња, крупнолисна липа и друге врсте. Овакав тип шуме је заступљен на локалитету „Мечије стене“, а јављају се још и буква, граб, бреза, јасика, леска, црни јасен, јела, црни бор итд.

- ✓ **Брезове шуме (*Betulum pendulae* Glišić 1950 s.l.)** се јављају на пожариштима и сечинама борових, букових и буково – јелових шума. Такође, јављају се унутар појаса букових заједница, чији утицај је очигледан у оквиру заједница па су зато ове шуме нестабилни и пролазни стадијуми у сукцесицији шумске вегетације. Као пратећа врста се јавља јасика и буква, а у виду појединачних стабала и дивља трешња. Као пионирска заједница, забележена је на подручју централног дела природног добра, највише на простору Газдинске јединице „Ломничка река“.

Слика 9: Шума брезе и јасике у близини локалитета "Јелак" у ГЈ Ломничка река (Завод за заштиту природе Србије; А.Петковић)

- ✓ **Шибљаци и шикаре** - заступљени су првенствено у режиму заштите III степена, као деградирани стадијуми заједнице, а углавном на присојним странама. Најчешће је реч о деградираним стадијумима шума китњака и граба, или букве на различитим земљиштима, као и шумских заједница са китњаком, љиговином, мукињом, леском, белим грабом, грабићем, и др. Такође, заступљене су и шикаре у којима је главни едификатор леска, а заступљени су и глогови.

Осим аутохтоне вегетације, на простору ПП „Велики Јастребац“ заступљене су и вештачки подигнуте састојине, и то: вештачке састојине црног бора, мешовите састојине

црног и белог бора, вештачке састојине смрча као и вештачке састојине различитих егзотичних врста (дуглазије, ариша, вајмутовог бора, секвоје и др.) у близини расадника.

На заштићеном подручју, НАТУРА станишта представљају шуме китњака и брдске шуме букве, а ЕМЕРАЛД станишта чине шуме китњака, цера, китњака и цера и планинске букве.

1.1.6. Гљиве

На подручју ПП „Велики Јастребац“ регистровано је укупно 287 таксона макрогљива, и 5 врста лихенизованих гљива, а сматра се да их има неистражених. С'обзиром на чињеницу да је у Србији заступљено око 3000 врста гљива, подручје Великог Јастрепа се сматра изузетно значајним за очување диверзитета гљива.

Међу забележеним врстама истиче се 10 врста које су строго заштићене у Србији: *Rubroboletus satanas* (syn. *Boletus satanas*), *Butyriboletus regius* (syn. *Boletus regius*), *Scutigera pes-caprae*, *Phallus hadriani*, *Panaeolus semiovatus*, *Leccinellum crocipodium*, *Hygrophorus marzuolus*, *Hericium erinaceus* и *Hericium coralloides*, према Прилогу I Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, бр. 05/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016); затим 14 заштићених гљива: *Amanita caesarea*, *Boletus aereus*, *Boletus edulis*, *Boletus pinophilus*,

Слика 10: *Amanita caesarea* - благва (Завод за заштиту природе Србије; Б. Шегуљев)

Boletus reticulatus, *Cantharellus freisii*, *Cratarellus cornucopioides*, *Hydnum repandum*, *Hygrophorus russula*, *Lactarius deliciosus*, *Lactarius deterrimus*, *Lactarius salmonicolor*, *Lactarius sanguifluus*, *Lactarius semisanguifluus*, *Marasmius oreades*, *Morchella elata*, *Morchella esculenta*, *Morchella vulgaris*, *Russula cyanoxantha* и *Russula virescens*, према Прилогу II Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива.

Сматра се да утицај на специфичности микоценозе заштићеног подручја има присуство планинског јавора, његове шуме али и појава на већем делу подручја. Поред њега, велики утицај има присуство брезе и заједница са брезом, чиме је фунгија заштићеног подручја богатија за микорозне врсте које су облигатни симбионти са брезом (*Lactarius pectoratus*, *L. pubescens*, *L. torminosus*, *Leccinum scabrum*), које су у нашим шумама ретке самим тим што бреза није чест елемент дендрофлоре у шумским састојинама.

Коришћење и фрагментација шума довела је до значајног опадања популација већине шумских организама, а посебно врста које за опстанак зависе од остатака мртвог дрвета.

Слика 11: *Hericiium erinaceus* (лавља грива) и *Hericiium coralloides* (букова брада) (Завод за заштиту природе Србије; М. Ковачевић, И. Јовановић)

1.1.7. Фауна

Фауна сисара

Најбројнију групу сисара на подручју ПП „Велики Јастребац“ чине глодари (*Rodentia*) са 12 и звери (*Carnivora*) са 9 врста. За њима следе бубоједи (*Eulipotyphla*) са 5 врста и папкари (*Artiodactyla*) са 3 врсте. Са 3 врсте су заступљени и слепи мишеви (*Chiroptera*), а зечеви (*Lagomorpha*) са 1 врстом.

Бубоједи (*Eulipotyphla*) су у Србији заступљени са укупно 10 врста, а на ПП „Велики Јастребац“ је присутно 5 врста. Као врсте примарно везане за шуме и станишта претежно шумског, влажног, типа јављају се врсте као што су јеж, шумска ровчица, водена ровчица, мала ровчица и кртица. Једино водена ровчица има статус строго заштићене дивље врсте, а за њено очување је од изузетног значаја очување чистоће водотока и квалитета воде у њима.

Слепи мишеви (*Chiroptera*) су у Србији заступљени са 31 врстом, а према одређеним подацима, на подручју ПП „Велики Јастребац“ су присутне водени вечерњак, европски сиви дугоушан и дугокрили љиљак. У Србији су све врсте слепих мишева заштићене као „строго заштићене дивље врсте“.

Глодари (*Rodentia*) су у Србији заступљени са 32 врсте, од којих су две алохтоне и то их чини најбројнијом и најраспрострањенијом групом сисара код нас. На подручју ПП „Велики Јастребац“ регистровано је 12 врста глодара: веверица, риђа волухарица, подземна волухарица, жутогрли миш, шумски миш, пругасти миш, сиви пух а затим и елементи степа и шумостепа односно врсте које префирирају отворена, травна станишта претежно степског типа попут слепог кучета и пољске волухарице, а затим шумски пух и црни пацов.

Зечеви (*Lagomorpha*) са јединим својим представником *Lepus europaeus* (зец) као заштићеном дивљом врстом, и значајном ловном врстом.

Звери (*Carnivora*) са регистрованим 16 представника, се могу срести на целом подручју. Врсте као што су: лисица, куна белица или јазавац се јављају у шумским стаништима или стаништима прелазног типа. Лисица је врста отворених терена степског типа док је куна златица изразитије везана за екосистеме претежно четинарског типа. Последњих деценија је примећено повећање ареала шакала, првенствено дуж долина већих и мањих река па се претпоставља да су заштићени и на подручју Јастрепа. Пространи шумски екосистеми на подручју парка представљају врло погодно станиште за вука (*Canis lupus*) иако се он сматра као „пролазна дивљач“. Једна од врста која се налази на подручју је видра, у оквиру околине водених станишта.

Из породице мачака, на простору ПП „Велики Јастребац“ је забележено присуство дивље мачке (*Felis silvestris*) која је претежно шумска врста - фаунистички елемент европских, претежно листопадних шума чија су главна станишта везана за крупније комплексе храстових, букових и мешовитих шума на Јастрепацу.

Папкари (*Artiodactyla*) се на подручју ПП „Велики Јастребац“ јављају са своја 3 представника - обични јелен (*Cervus elaphus*), срна (*Capreolus capreolus*) и дивља свиња (*Sus scrofa*). Дивља свиња и срна имају широко распрострањење на територији Србије, док су јелени реинтродуковани током 90-их година прошлог века, када су у узгајалиште „Ломничка река“ којим газдује ЈП „Србијашуме“ донесене прве јединке предвиђене за узгој и касније насељавање у околним слободним простором ловишта „Велики Јастребац“. Све три врсте имају статус заштићене дивље врсте и значајне су ловне врсте.

Слика 12: Јелени у узгајалишту "Ломничка река" (Завод за заштиту природе Србије; Владан Бједов)

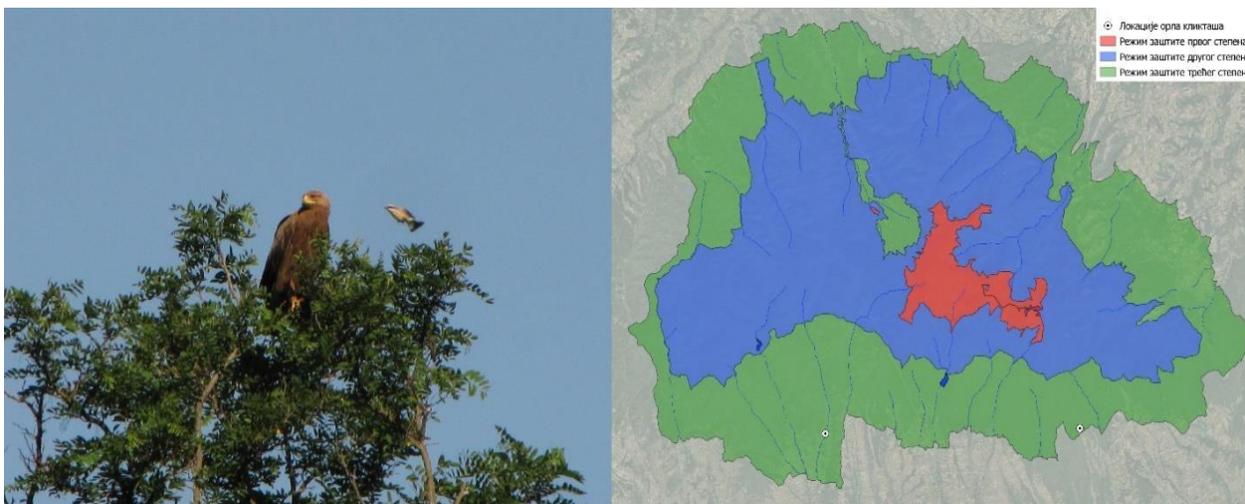
Фауна птица

На подручју ПП „Велики Јастребац“ је евидентирано 99 врста птица од 369 које су до сада регистроване у Србији, али се претпоставља да је број већи. Квантитативно богатство фауне није велико и може се закључити да је Јастребац умерено богат врстама птица. Међутим, квалитативни састав врста, као гнежђење специфичних и веома ретких шумских врста умногоме доприноси националном и европском значају овог подручја.

Од укупног броја регистрованих врста, 84 имају статус строго заштићене према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и дивљих врста биљака, животиња и гљива а 14 према истом Правилнику је у групи заштићених врста, док само једна врста, дивљи голуб (*Columba livia*) нема правну заштиту.

У категорију угрожених врста према критеријумима Међународне уније за заштиту природе (IUCN), а објављено у Црвеној књизи фауне Србије 3 „Птице“ (Радишић et al, 2019), је 7 регистрованих врста и то по категоријама: крајње угрожена: орао кликташ и орао

крсташ и рањива: из категорије гнездачица - јастреб (*Accipiter gentilis*), планински детлић (*Dendrocops leucotos*), јаребица (*Perdix perdix*), грлица (*Streptopelia turtur*) а у групи пролазница је еја ливадарка (*Circus pygargus*).

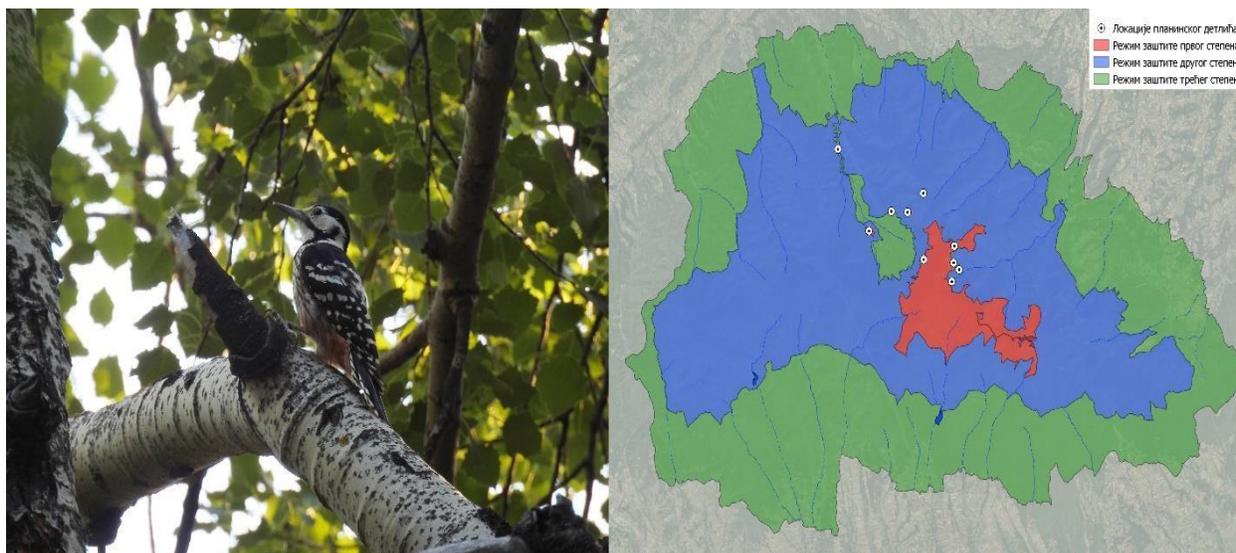
Слика 13: Орао кликташ у Претрешињи (Завод за заштиту природе Србије; Иван Меденица)

Као крвни механизам заштите птица је Конвенција о очувању европске дивље флоре и фауне и природних станишта, познатија као Бернска конвенција, према којој се на подручју ПП „Велики Јастребац“ налази 74 врсте које су строго заштићене птичје врсте, и 19 заштићених врста птица, док 6 врста није заштићено овом конвенцијом.

Посебном Резолуцијом, познатијом као Резолуција 6. Бернске конвенције је од свих врста са додатака Бернске конвенције издвојена листа посебно важних врста које ће се на простору шире Европе штитити кроз подручја еколошке мреже - ЕМЕРАЛД мрежа. Врсте које су присутне на Јастрепцу, а налазе се на овом списку су: орао кликташ (*Clanga pomarina*), планински детлић (*Dendrocopos leucotos*), црна жуна (*Dryocopus martius*), беловрата мухарица (*Ficedula albicollis*), мала мухарица (*Ficedula parva*), источна шарена мухарица (*Ficedula semitorquata*), сива жуна (*Picus canus*), водомар (*Alcedo atthis*), степска трептељка (*Anthus campestris*) корао крсташ (*Aquila heliaca*), лештарка (*Bonasa bonasia*), легањ (*Caprimulgus europaeus*), бела рода (*Ciconia ciconia*), еја мочварица (*Circus aeruginosus*), еја ливадарка (*Circus pygargus*), сеоски детлић (*Dendrocopos syriacus*), виноградска стрнадица (*Emberiza hortulana*), ждрал (*Grus grus*), руси сврчак (*Lanius collurio*), средњи детлић (*Leiopicus medius*), шумска шева (*Lullula arborea*), осичар (*Pernis apivorus*) и пиргаста грмуша (*Sylvia nisoria*).

У поступку транспозиције европског законодавства и приступним преговорима са Европском Унијом, Србија је у обавези да прогласи подручја Посебне заштите птица (SPA - *Special protected area*) као дела јединствене еколошке мреже Европске уније под називом НАТУРА 2000. Република Србија је у периоду од 2019-2021 радила на идентификацији потенцијалних еколошких подручја НАТУРА 2000 еколошке мреже и издвојила 84

подручја за заштиту птица (рSPA), међу којима је и Јастребац. Циљане врсте за подручје посебне заштите птица Јастребац су као и у случају ЕМЕРАЛД еколошке мреже већ поменуте 7 врсте птица.

Слика 14: Планински детлић са локалитета Мечије стене (Завод за заштиту природе Србије; Иван Меденица, 2022)

Фауна риба

Риболовне воде Великог Јастребца, до проглашења ПП „Велики Јастребац“, налазиле су се у оквиру Рибарских подручја „Расина“ (корисник „Расина плус“ доо из Крушевца, „Јужна Морава 2“ (корисник „Јужна Морава два“ доо из Ниша) и „Тимок“ (корисник „ЗР Тимочка крајина“ доо из Зајечара). Сагласно Закону о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда Управљач ПП „Велики Јастребац“ установиће рибарско подручје ПП „Велики Јастребац“.

Истраживањима је укупно евидентирано 7 врста риба, представника четири фамилије (fam. Salmonidae: поточна пастрмка - *Salmo trutta*; fam. Cyprinidae: двопругаста уклија - *Alburnoides bipunctatus*, поточна мрена - *Barbus balcanicus*, кркуша - *Gobio obtustirostris*, пијор - *Phoxinus phoxinus*, клен - *Squalius cephalus*; fam. Cobitidae: балкански вијун - *Sabanejewia balcanica* и једна врста рака (fam. Astacidae: *Austropotamobius torrentium* - поточни рак).

Иако је евидентирано само 7 врста риба, диверзитет риба је изузетно очуван и карактеристичан је за планинске водотоке салмонидног типа, где се уз поточну пастрмку појављује свега пар пратећих врста (поточна мрена, двопругаста уклија и сл.). Десна (Придворичка) река и Мала (Бресничка) су изложени јаком антропогеном утицају због изградње акумулација за водоснабдевање. На Ломничкој реци су изграђене антиерозионе бране, као и два хотела и већи број викендица у непосредном окружењу.

Херпетофауна

На подручју ПП „Велики Јастребац“ је забележено 10 врста водоземаца од укупно 22 врсте које се налазе на територији Србије. Од гмизаваца је нађено 11 врста од 26 врста које живе у Србији, што чини 43,31% њиховог укупног диверзитета (Urošević et al., 2022). Водоземци који насељавају подручје Јастрепца су: шарени даждевњак (*Salamandra salamandra*), мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), источни главати велики мрмољак (*Triturus macedonicus*), обична крастача (*Bufo bufo*), зелена крастача (*Bufo viridis*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), грчка жаба (*Rana graeca*), шумска жаба (*Rana dalmatina*) и велика зелена жаба (*Pelophylax ridibundus*). Врсте гмизаваца које насељавају Јастребац су: шумска корњача (*Testudo hermanni*), слепић (*Anguis fragilis*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*), зелембаћ (*Lacerta viridis*), кратконоги гуштер (*Ablepharus kitaibelii*), рибарица (*Natrix tessellata*), белоушка (*Natrix natrix*), смукуља (*Coronella austriaca*), степски смук (*Dolichophis caspius*), Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*) и поскок (*Vipera ammodytes*).

Према правилнику о Проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива скоро све наведене врсте водоземаца и гмизаваца су строго заштићене, осим велике зелене жабе, шумске корњаче и поскока које су заштићене дивље врсте и зелембаћа, слепића и зидног гуштера који су без статуса заштите.

Ентомофауна

На подручју ПП „Велики Јастребац“ из реда лептира издваја се 10 строго заштићених врста и то: из фамилије Lycaenidae забележене су врсте *Lycaena dispar* (велики дукат) и *Satyrium w-album* (веве репкар); из фамилије Pieridae забележена је врста *Pieris brassicae* (велики купусар); из фамилије Nymphalidae забележене су врсте *Apatura iris* (модри преливац), *Apatura ilia* (мали преливац), *Nymphalis vaualbum* (мрки многобојац) и *Brenthis ino* (Инова седефица); из фамилије Papilionidae забележене су врсте *Papilio machaon* (ластин репак) и *Parnassius mnemosyne* (мнемозина) и из фамилије Lasiocampidae забележена је врста *Eriogaser catax*.

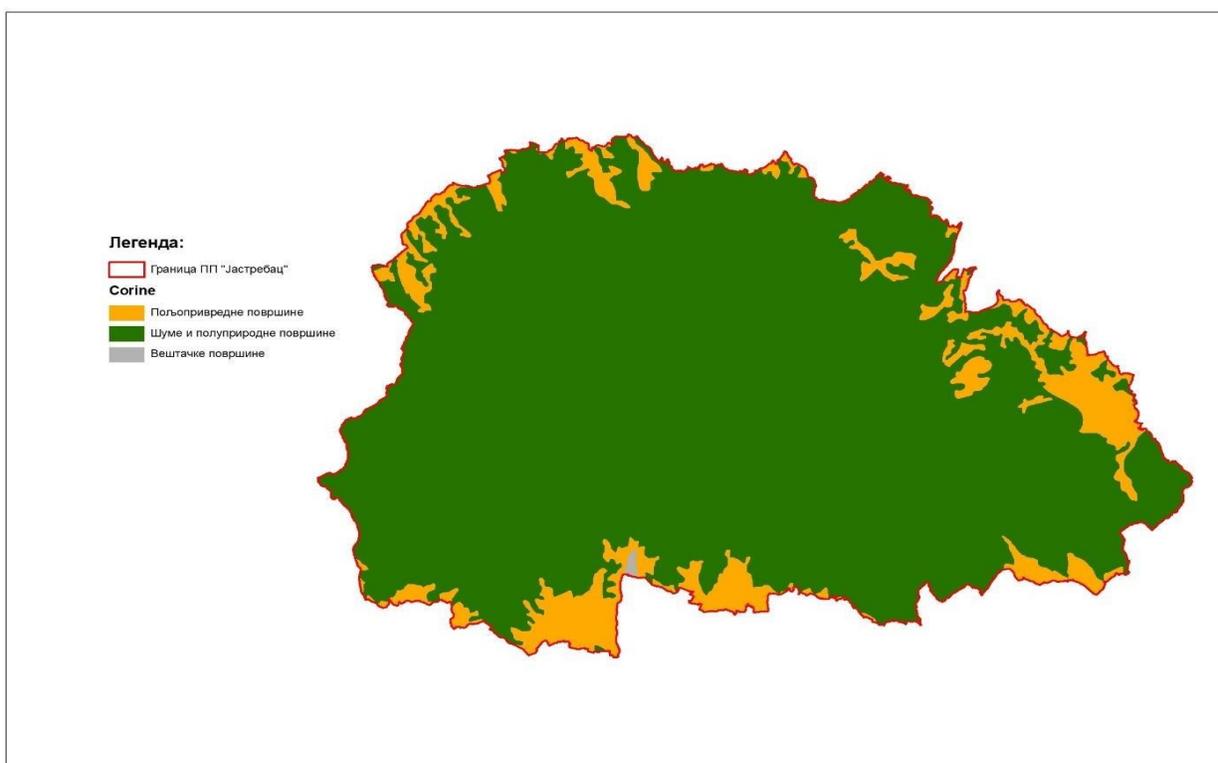
Неке од поменутих врста имају и међународни значај и налазе се на прилозима Бернске конвенције и Директиве о стаништима. Тако се на Прилогу II Бернске конвенције, као и на прилозима II и IV Директиве о стаништима налазе врсте *Lycaena dispar* (велики дукат), *Nymphalis vaualbum* (мрки многобојац), *Brenthis ino* (Инова седефица) и *Parnassius mnemosyne* (мнемозина), *Eriogaser catax*. Ове врсте нађене су на локалитетима Бела стена, „Белијева колиба“.

Из реда тврдокрилаца забележене су 4 строго заштићене врсте и то из фамилије Lucanidae врста *Lucanus cervus* (јеленак); из фамилије Cerambycidae забележене су врсте *Cerambyx cerdo* (велика храстова стрижибуба), *Morimus funereus* (букова стрижибуба) и *Rosalia alpina* (алпска стрижибуба). Поред националне заштите, поменуте врсте налазе се и на додацима Директиве о стаништима и Бернске конвенције. На прилозима Бернске конвенције налазе се велики дукат (*Lycaena dispar*) (прилог II), јеленак (*Lucanus cervus*)

(прилог III), алпска стрижибуба (*Rosalia alpina*)(прилог II). На прилозима Директиве о стаништима налзе се: јеленак (*Lucanus cervus*) (прилог II), велика храстова стрижибуба (*Cerambyx cerdo*) (прилози II и IV), букова стрижибуба (*Morimus funereus*) (прилог II) и алпска стрижибуба (*Rosalia alpina*) (прилози II и IV).

1.2. Предеоне одлике

На основу анализе из детаљне намене земљишта према CORINE Land Cover базе података и на основу свих података прикупљених током теренских истраживања који су саставни део Студије заштите могу се дефинисати тип карактера предела као „брдско-планински предео претежно под шумом“. Ово је предео стрмих падина, дисециран клисурастим долинама сталних и повремених водотокова, јаругама и вододеринама, пространих, листопадних шума, са великим учешћем старих шума, преко 100 година старости, и појавом шуме прашумског типа.

Слика 15: Глобална намена земљишта према CORINE Land Cover бази података

Шумско-пашњачки карактер овом типу предела дају разбацане и групимично распоређене ливаде и пашњаци на билима и дугачким косама на северном делу Великог Јастрепца, док комплекси обрадивих простора на јужном делу Великог Јастрепца су агломерације које формом и обликом припадају традиционалном начину обраде и коришћења земљишта.

Културно-историјско наслеђе је заступљено на читавом подручју ПП „Велики Јастребац“. Бројни манастири, археолошки локалитети, артефакти, примери народног градитељства и фонд ратних меморијала, повећавају значај овом типу карактера предела и његовој разноврсности.

Због појединих разлика између северног и јужног дела Великог Јастрепца издвајају се два варијетета:

- варијетет А - северне падине Великог Јастрепца - терен је стрмији, површина под шумом је мало већа, а шуме имају већу просечну запремину. Села су распоређена у брдско-планинском појасу где је сточарство са пратећом наменском ратарском производњом основни аспект пољопривредне делатности. Овде је већа концентрација туристичких садржаја;
- варијетет Б - јужне падине Великог Јастрепца - благе и питоме, те самим тим доста приступачније од северних. У већој мери су насељене, села су збијеног типа са понеким издвојеним насељем, окружена обрадивим пољопривредним површинама. У највећој мери се становништво бави воћарством по чему се топлічки крај и иначе истиче.

Како би се дефинисани тип карактера предела очувао и даљим развојним активностима претрпео минималну трансформацију, неопходно је да се у периоду који следи обрати већа пажња у вези заштите идентификованих вредности кроз: очување карактеристичног предеоног лика, мозаичности и природности подручја; неговање и унапређење естетских вредности предела и квалитета чинилаца животне средине; очување структуре заштићеног подручја у смислу повољног односа шумских и шумских површина (предеони елементи) и присуства живица и међа у што већој мери (линијски елементи); утврђивање аутентичног стилског изгледа за потребе реконструкције и изградње објеката итд.

Историјат предела

Историја овог подручја условљена је његовим географским положајем једнако колико и природним богатствима, обзиром да је смештено између два града Крушевца и Прокупља.

Први трагови Словена на Јастрепцу откривени су на локлитету “Велико Кале” (Баботинац) где су нађени уломци судова од печене земље, кухињског посуђа коришћеног у оквиру насеља. Сматра се да брдске стазе са “Чукара” такође воде и преко стаза Великог

Јастрепца, испод врха “Капавац”, на тзв. “Краљеве воде”, све до рановизантијског утврђења

“Велико Кале” на левој обали Топлице. Утврђење је подигнуто на надморској висини од 750 m, димензија 100x150 m. Сондажна археолошка истраживања овог налазишта од стране прокупачког музеја резултирала су открићем једнобродне цркве са фазама из рановизантијског и каснијег, средњовековног периода (Кузмановић, 1986).

Масовно насељавање Срба на овом подручју забележено је у доба Немањића, који су настанили како јужне тако и северне падине Јастрепца. Црква у Ајдановцима и Наупаре сведоци су тог времена (Станковић, 2002). Нова етапа историје која следи након припајања овог краја Србији Немањића, на нови начин обележиће живот на овом поднебљу.

Крушевачка котлина и Крушевац као важна раскрсница у долини Западне Мораве имали су посебан значај у развоју Поморавља, како у време средњег века, тако и за време турске управе. Крушевачка котлина обухвата композитну долину Западне Мораве и простире се између Левча и Темнића, на северу, Жупе, Копаоника и Јастрепца, на југу, Краљевачке котлине и Ибарске долине на западу. Током археолошких истраживања која су вођена између 1961-1976. године установљен је континуитет насељавања, од најстарије фазе неолита, затим енеолита и бронзаног доба, преко старијег гвозденог доба и средњег века, до данашњих дана. Међутим, неуверљиви су били антички слојеви који археолошким ископавањем нису захваћени. Ипак, логика континуитета места насељавања, али још више појединачни налази, упућују да Крушевац има и античку прошлост (Томић, 1980).

Прокупачка страна планине Јастребац одликује се оазама нетакнуте природе, али ипак доминирају предели које је обележило присуство човека на овим просторима. Напуштене појате, запуштени шљивици, мали сточни фонд, лоши и запуштени путеви, куће зарасле у коров, напуштене куће у засеоцима, чине слику руралних предела на падинама Јастрепца, у суживоту са богатом али неистраженом културном баштином. Најраније трагове људских станишта у праисторијском слоју Јастрепца, налазимо у селу Доња Бресница, на десној обали Бресничког потока. На надморској висини од 600 m откривено је сточарско-земљорадничко насеље старчевачке културе, које заузима простор од око 1 ha и припада периоду од VII - VI миленијума п.н.е. Овде је пронађена неглачана керамика грубе обраде, црвене боје. Археолог Предраг Вучковић, пронађени материјал предао је на чување *Народном музеју Топлице*. Такође, у атару села Бресница налази се једно велико утврђење на површини од неколико хектара до кога се долази преко врха “Страцимир” и “Градачком косом”.

Први познати историјски народ који је насељавао Топлицу је илирско или трачко племе Дардани, које антички писци помињу први пут у IV веку п.н.е. као северни сусед Македонаца. После римског освајања Македоније, 75 године п.н.е., пет римских легија освојило је и Дарданију. Овим продором почиње период писане историје Топлице, у римској провинцији Горња Мезија, која се простирала од данашњег Скопља до Дунава и од Пештера до Тимока.

Током средњег века развила се интензивна црквена активност, са изградњом великог броја манастира, храмова и испосница скоро у сваком насељу, док од 1454. године доминацију над овим простором преузело је Османско царство.

1.3. Створене одлике

Културно-историјско наслеђе

На подручју ПП „Велики Јастребац“ постоје бројни манастири, археолошки локалитети и артефакти, већи број значајних примера народног градитељства карактеристичног за наведено подручје, као и фонд ратних меморијала.

На подручју ПП „Велики Јастребац“, које припада територији општине Крушевац, налази се манастир Наупаре - непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја и евидентирана добра под претходном заштитом Црква Светог Илије у Рибарској Бањи и Целина Термално купатило са старим вилама у Рибарској Бањи.

На подручју ПП „Велики Јастребац“, које припада територији општина Блаце и Алексинац и града Прокупље, у близини Прокупља налази се манастир Св. великомученика Георгија - Ајданавац - непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја. Такође, постоји и велики број значајних примера народног градитељства карактеристичног за наведено подручје који имају статус претходне заштите.

Културно-историјско наслеђе северних падина Великог Јастрепца подразумева археолошке локалитете, сакралне објекте, народно градитељство и меморијалне споменике, проглашена непокретна културна добра, итд.

У валоризацији археолошких вредности и развоја туристичког потенцијала овог краја у контексту културних споменика, акценат је на непокретном археолошком наслеђу, остацима римских и рановизантијских утврђења, односно непокретном културном наслеђу, археолошким целинама, које најпре чине остаци из периода касне антике до касног средњег века, заједно са остацима сакралне архитектуре која припада том периоду.

На подручју ПП „Велики Јастребац“ су регистрована утврђења „**Чукар**“ (Бољевац) - из периода гвозденог доба, и „**Градац**“ (Буци) - налази се изнад цркве Св. Петке, из касноантичког/рановизантијског периода. Затим, на приватним поседима се налазе локалитети: „Провалија“ (из бронзаног добра), „Каменица“, „Плато“ уз Расину (из гвозденог доба), „Обреж“ (из бакарног доба), „Латински рид“, „Блага Мара“, „Турско гробље“, „Селиште“, „Гробљиште“, „Грабак-Римско гробље“, „Велика Ђула“, „Прћиски брег-Римско гробље“, „Нерезине“, све из средњовековног периода, „Грабујевац“ (из периода средњег неолита и гвозденог доба) и многи други.

На подручју ПП „Велики Јастребац“, налазе се следећа проглашена непокретна културна добра:

- **Манастир Наупаре**, Богородичина црква са непосредном околином - налази се на десној обали Расине. Манастир је заштићен 1949. године, доношењем Решења од стране *Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 450/49* од 18.03.1949. године. Касније је донета и Одлука о проглашавању заштићене околине манастира Наупаре и стављању под заштиту предела изузетних одлика („*Службени лист општине Крушевац*“, бр. 633-1/1994). Одлуком о утврђивању непокретних културних добара од изузетног и од великог значаја, манастир Наупаре утврђен је за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја („*Службени гласник СРС*“, бр. 14/79);
- **Црква Светог Илије у Рибарској Бањи** - саграђена 1898. године и у склопу Цркве постоји парохијски дом и сала подигнути 1945. године;
- **Целина Термално купатило са старим вилама у Рибарској Бањи** - комплекс који чини старо термално купатило са старим вилама/павиљонима.

Слика 16: Богородичина црква, манастир Наупаре, Наупаре (Завод за заштиту природе Србије; Јелена Ковачевић)

У непосредној близини сакралних објеката често проналазимо чесме односно изворе „лековите“ воде и понегде се може пронаћи и *Запис* - најстарије стабло у сеоским заједницама (најчешће храст), које се поштовало као светиња.

У Јабланици су евидентиране воденице које се налазе у режиму заштите трећег степена, и то: *Лукића воденица* из 1842. године, која је и даље у функцији а преко пута ње се налази кућа Војина Лукића (власника воденице) из 1900. године испред које се налази спомен-чесма из 1959. године, чија вода није за пиће и *Весића воденица* која није у функцији.

У селу Наупаре, поред истоименог манастира, о коме је већ било речи, у утврђеном режиму заштите трећег степена у оквиру ПП „Велики Јастребац“, на платоу поред Задружног дома и Школе, у непосредној близини манастира, истиче се *Спомен-фонтана посвећена палим ратницима села Наупаре и жртвама фашистичког терора*.

На платоу изнад *Спомен-чесме* ка манастиру Наупара налазе се *Стара школа* и *кућа Аце Алексића*, народног хероја, која је одмах поред школе. Међу народним градитељством села Наупаре, издвајају се моравске куће *Драгољуба Бешића*, као и куће *Горана Димитријевића* и *Животије Влајића* за које господин Јовановић из села Наупаре каже да су прилично измењене приликом обнове. У питању су евидентирани објекти народног градитељства, добра која уживају претходну заштиту.

Поред *Цркве Свете Тројице* и *Цркве Светог Николе*, у панорами села Ломница проналасимо примерке народног градитељства међу којима су *кућа Ангелине Милетић* у близини *Дома културе* и зграде *Поште*, као и *кућа Звонимира Тутулића*, „моравска“ кућа са улазним тремом и луковима, обе представљају добра која уживају претходну заштиту.

Изнад села Слатина, налази се Споменик „Цвет слободе“ посвећен спаљеном селу, стрељаним сељацима и изгинулим партизанима. Откривен је 1973. године на месту окршаја, на згаришту спаљене куће и људи. Изнад села је *Спомен-плоча*, на месту првог логора Расинског одреда, постављена 1969. године.

Слика 17: Споменик "Цвет слободе", Слатина (Завод за заштиту природе Србије; Јелена Ковачевић)

У селу Рлица, међу евидентираним објектима народног градитељства, добра која уживају претходну заштиту су *домаћинство Мирјане Ђорђевић* које поседује кућу, кош и бачију, *Спомен-плоча* на кући Нестора Петровића посвећена сарадњи мештана са партизанима током Другог светског рата и *једнобродна црква посвећена Огњеној Марији*.

На северним обронцима Јастрепца, на путу ка јастребачком језеру, налази се једнобродна *Црква Свете Петке*, у утврђеном режиму заштите другог степена, у оквиру ПП „Велики Јастребац“, изнад јастребачког језера *Црква Христа Спаситеља*, затим *Црква Преображења Господњег*.

На брду изнад села Бољевац налазе се *капела Светог Марка*, затим у селу Буци *кућа Рада Степановића*, *црква Свети Врачи*, *црква покрова Пресвете Богородице*, као и неколико воденица. У селу Сврдаље је евидентирана *Црква Пресвете Богородице*, као и извор воде, затим у Петини *Црква Свете Недеље* и *Запис*, *Црква Светих Арханђела*, а у Сеземчи *Црква Свете Марине*.

Културно-историјско наслеђе јужних падина Великог Јастрепца карактеришу многобројна археолошка налазишта од античких и римских времена, остатака и локалитета-градишта, црквишта, која су у већини случајева обрасла вегетацијом. На овом подручју, некада је било преко 50 цркава и манастира, а најзначајнији објекат је *манастир Светог великомученика Георгија у Ајдановцу*, стављен под заштиту 1970. године као културно добро од великог значаја. Такође, у овом делу ПП „Велики Јастребац“ евидентирани су следеће цркве: *Св. Пророк Илија* (Балиновац), *Св. Никола* (Велика Плана), *Св. Илија* (Велика Плана), *Св. Великомученици Марине* (Клисурица), *Параклис Св. Петке* (Речица Горња), *Рођење Пресвете Богородице* (Речица Доња), *Храм посвећен св. Архангелу Михаилу* (Џугољ), *Св. Архангела Гаврила* (Врбовац), *Св. Великомученице Марине* (Претрешња), *Св. Петке* (Горња Јошаница) и *Рођења Св. Јована Крститеља* (Качапор). Такође, бројне су многе чесме, воденице и извори.

Насеља и инфраструктура

На простору ПП „Велики Јастребац“ и у непосредној околини налази се 19 насеља и то на територији града Крушевца девет насеља, Прокупље три насеља, док се у општини Блаце налази шест насеља, а у Алексинцу једно насеље.

Села која су обухваћена границама Парка природе, а налазе се на територији града Крушевца, су: Наупаре, Рибарска бања, Бољевац, Сврдаље, Рлица, Буци, Слатина, Винатовац, Јабланица, Попова, Претрешња, Придворица, Горња Јошаница, Качапор, Врбовац и Брежани.

На територији града Прокупља, села која су обухваћена границом ПП „Велики Јастребац“ су: Горња Бресница, Горња речица и Костеница. У оквиру општине Алексинац, налази се село Вукања.

Становништво

Укупан број становништва на подручју ПП „Велики Јастребац“ износи 3.343, по попису из 2022. године. Место са највећим бројем становника је Витановац (Крушевац) са 504 становника, затим следи Вукања (Алексинац) са 444 становника. Најмањи број становника имају Рлица (Крушевац) са 22, затим Придворица (Блаце) са 72 и Претрешња

(Блаце) и Горња Речица (Прокупље) са 74 житеља. У складу са општим трендом у земљи нестајања планинских села, и на Јастрепцу број становника села се драстично смањује са повећањем надморске висина на коме се налази. Процес старења јастребачких насеља је интезиван, што води ка појави гашења појединих домаћинстава у планинским насељима. Највеће последице по депопулацију села и овом делу Србије, оставила је потреба за тражењем бољих услова живота и могућности за остварењем економских прихода.

Пољопривреда

Носилац пољопривредне производње на подручју ПП „Велики Јастребац“ су индивидуална пољопривредна домаћинства. Уситњеност поседа карактеристична је за цело подручје. Поседи су удаљени један од другог, тако да њихова обрада увећава производне трошкове, који се теже амортизују у високопланинским домаћинствима. Површине под ливадама биле су и остале потенцијал развоја сточарске производње на простору Великог Јастрепца.

Сточарство

Сточарство је одувек било водећа грана пољопривреде на Великом Јастрепцу. Бавећи се сточарством високопланинска насеља остварују приходе током читаве године и постижу позитивну ликвидност газдинства. Видљив је недостатак квалитетне стоке у структури и фармерске производње у већем обиму. Газдинства нису опредељена за гајење једне врсте стоке, већ истовремено гаје крупну и ситну стоку.

Ратарство

Ратарска производња, као подршка сточарству, у одређеном обиму је развијена у складу са одликама рељефа, климе и квалитетом земљишта. На вишим надморским висинама заступљене су културе оваса (*Avena sativa*), јечма (*Hordeum sativum*) и ражи (*Secale cereale*), док су површине под кукурузом (*Zea mays*) и пшеницом (*Triticum vulgare*) евидентне на нижим планинским просторима (испод 700 m н.в.). Легуминозе се производе на малим површинама тако да је њихово учешће у ратарској производњи незнатно.

Повртарство

У склопу окућница свако домаћинство сади и негује вртове или пластенике мале површине. Гаје се одабране културе у обиму прехранбених потреба домаћинства. За потребе домаћинства се најчешће гаје: црни лук (*Allium cepa*), парадајз (*Solanum lycopersicum*), краставац (*Cucumis sativus*), паприка (*Capsicum annuum*), пасуљ (*Phaseolus vulgaris*), купус (*Brassica oleracea*) и боранија (*Phaseolus vulgaris*). Мањи тржишни вишкови производе се у склопу газдинстава на нижим падинама Великог Јастрепца. Производни сортименти су разноврсни и прате трендове производње.

Воћарство

Ниже позиционирана насеља, са повољнијом микроклимом и структуром (дубином и аерацијом) обрадивог земљишта, препознала су воћарство као најпродуктивнију пољопривредну грану, солидне рентабилности.

Најприсутнији су засади под шљивом (*Prunus* sp.), чија производња у овом крају има дугу традицију, као и под јабуком и вишњом. Јагодичасто воће, представљају плантаже под засадом малине (сорта Виламет) и купина.

У новијем периоду, честе су површине под јагодом, што се осим повећаном потражњом за овом врстом воћа, објашњава и олакшаним условима производње (јагода на фолијама) на отвореним теренима.

Највеће површине под лозом (45 ha) са развојним планом нових засада, регистроване су на територији села Горња Јошаница, општина Блаце и припадају винарији Доја.

Пчеларство, лековито биље и гљиве

Паша пчела, обавља се на ливадским пољима, као и на воћним засадаима, производ паше је квалификован као ливадски мед и као такав се појављује на тржишту. Удружења пчелара активна су на свеобухватном простору. За откуп лековитог биља, печурака и шумских плодова, на Великом Јастрепцу постоји неколико откупних центара, па је због тога сакупљање природних ресурса, редовна активност становника овог простора.

Комерцијално сакупљање дивљих врста из природе у оквирима заштићених подручја уређено чланом 6. Уредбе, којим се прописује да се сакупљање врста са Уредбе из природе ради стављања у промет не може вршити у границама заштићеног подручја, осим ако прописима о режиму заштите природног добра није друкчије одређено.

Рибарство и риболов

Рекреативни риболов се односи на поточну пастрмку, поточну мрену, клена и двопругасту укљују. У оквиру рекреативног риболова, уколико постоји заинтересованост корисника рибарског подручја и спортских риболоваца, уз претходно утврђивање потенцијаних локалитета могуће је организовање и спортског, такмичарског риболова али искључиво на простору са режимом заштите III степена.

Туризам

Савремена присутност човека на Јастрепцу, поред живота у селима одликује се и у развоју планине за туристичке посете. Равниште је данас познато излетиште Јастрепца, удаљено од Крушевца 20 километара асфалтним путем, који од села Буци води уз Ломничку реку. Данас се утицај човека на планину одвија углавном кроз рад мештана села

у непосредној околини заштићеног подручја Јастребац. За даљи развој Јастрепца посебно се као значајна села издвајају она на територији града Крушевца и општини Блаце, будући да ове општине кроз своје стратегије руралног и одрживог развоја ова села виде као значајне центре сеоског туризма и пољопривреде.

2. ОЦЕНА СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Изузетно вредан развојни потенцијал ПП „Велики Јастребац“ представља очувана животне средине, која представља полазиште у концепцији заштите и развоја подручја. Стратешко опредељење у вези са очувањем, заштитом и унапређењем животне средине подразумева заштиту свих природних и створених вредности подручја, рационално и одрживо коришћење ресурса и интегрални однос у планирању и управљању ресурсима.

Концепција планске заштите животне средине базира се на интегралном вредновању свих компоненти животне средине и строгом поштовању свих законских норми и обавеза у вези са заштитом и унапређењем квалитета животне средине. Она се заснива на постизању оптималног и рационалног коришћења природних ресурса, унапређењу природних и створених вредности и интегрисању аспекта животне средине у планска решења, а у вези са обезбеђивањем одрживог развоја подручја, наменом, уређењем и изградњом простора, потребама социјалног и економског развоја, усклађивањем коришћења простора са могућностима и ограничењима природних и створених вредности (установљени режими и мере заштите) и др., полазећи од начела превенције и спречавања загађивања животне средине и начела интегралности (што значи обавезно укључивање услова заштите природе и животне средине у све планове, програме, активности и садржаје).

Захтевани квалитет животне средине реализоваће се применом планираних режима заштите и посебних мера заштите појединих елемената животне средине, као и социо-економских мера које су у вези са процесима оживљавања подручја ПП „Велики Јастребац“ и побољшања социјалног стандарда становништва, укупључујући повећање комуналне опремљености насеља и примену утврђених правила за изградњу и уређење простора.

На већем делу заштићеног подручја, као један од највећих проблема истичу се дивље депоније, а посебно на територији општине Прокупље. На територији општине Блаце тај проблем ће бити решен изградњом Регионалне депоније Срње, која се гради за општине из Расинског округа, а општина Блаце је једина из Топличког округа која је обухваћена овим пројектом. Споразум о заједничком обављању послова управљања комуналним отпадом потписали су Град Крушевац, као инвеститор пројекта изградње регионалне депоније, и општине Александровац, Блаце, Брус, Варварин и Ћићевац.

3. ПРЕГЛЕД АКТИВНОСТИ, ДЕЛАТНОСТИ И ПРОЦЕСА КОЈИ ПРЕДСТАВЉАЈУ ФАКТОРЕ УГРОЖАВАЊА

ПП „Велики Јастребац“, смештен између долина Расине, Западне Мораве, Јужне Мораве и Топлице, одликују присуство значајних саобраћајница, густо насељених подручја и антропогено измењени екосистеми који захватају и добар део подгорине. Највећи део централног масива дуж гребена и на вишим надморским висинама је скоро ненасељен и покривен компактном шумском вегетацијом. У овом делу су антропогене активности још увек скромне по обиму и карактеру, тако да су природни екосистеми у великој мери очувани и то на релативно великом простору.

Фактори угрожавања шумских екосистема могу бити поједине активности везане за газдовање шумама и то: непоштовање Правилника о шумском реду од стране извођача при коришћењу шума, односно сечи, привлачењу, извозу и изношење дрвних сортимената када може доћи до оштећења стабала и подмладка, повећавања опасности од пожара, фитопатолошких обољења, као и напада штетних инсеката; претхvat на квалитет који доводи до деградације и закоровљења састојина; пошумљавање монокултурама на већим површинама такође представља фактор угрожавања јер последице таквог начина газдовања могу довести до осиромашења специјског и екосистемског диверзитета, формирање вештачких и униформних екосистема, лако ширење пожара, фитопатолошких обољења и напада штетних инсеката, као и до смањења естетских вредности предела; противзаконито коришћење шума (бесправне сече), противзаконито заузеће шума и шумског земљишта. Бесправна-чиста сеча коју врше приватни шумовласници уништава састојину и деградира станиште. На срећу ове појаве нису честе, али нису ни искључене у неким деловима овог подручја.

Велики фактор угрожавања на жалост представља *ограђено узгајалиште „Ломничка река“*, предвиђено за интензивни узгој јелена и дивљих свиња, посебно део код хранилишта и у његовој непосредној близини, где је због сече стабала на нагибима започет процес браздасте ерозије, са тенденцијом да се формирају јаруге. Са друге стране, због присуства већег броја јединки дивљачи код хранилишта, приземни вегетацијски покривач је потпуно уништен због чега је створен материјал који се одавде транспортује када крену велике кише.

Фактор угрожавања речних токова и претња по површинске водотокове представљају отпадне воде из домаћинства и пољопривреде. За изграђене акумулације фактор угрожавања може представљати непланско и нередовно одржавање. Бране и акумулације су у напуштеном стању, посебно Поповачка акумулација и брана, као и Бресничка акумулација која је у напуштеном стању.

Фактори угрожавања гљива, нарочито врста које су везане за сложене и очуване екосистеме, су губитак станишта, губитак микорозних партнера, загађење, прекомерна експлоатација и климатске промене. Постоји више фактора који негативно делују на

богатство и развој гљива, те је потребно управљање усмерити ка ублажавању или отклањању следећих утицаја: промена природних карактеристика шума у одређеним деловима подручја подстакнуто неадекватним газдовањем, где долази до отежане обнове шуме природним путем; шумски склоп је прекинут, микроклиматски услови измењени, а стара стабла уклоњена; неконтролисано брање јестивих и лековитих гљива на заштићеном подручју; слободно одлагање органског и неорганског отпада и низак ниво комуналне хигијене на одређеним деловима подручја; природне катастрофе, пожари, ветроизвале и снегоизвале; инвазивне врсте у приземној вегетацији, али и међу жбунастим и дрвенастим врстама; изражено на деловима под јаким људским утицајем и на рудералним стаништима.

Фактори угрожавања фауне сисара нису нарочито изражени. Структура, величина и просторна конфигурација природних и других станишта пружа довољно могућности у смислу обезбеђења прехранбених и заштитних потреба присутних врста.

Фактори угрожавања фауне птица нису нарочито изражени управо због добре очуваности шумских екосистема. Орнитофаунистичке заједнице отворених станишта попут пољопривредних и травних су угрожена применом пољопривредне праксе. Све већа и неконтролисана употреба хемијских препарата за сузбијање штеточина и корова, хемијски загађују земљиште, уништавају аутохтону флору и фауну, што у коначном доводи до промене састава врста и напуштања станишта. Свакако су овакви трендови примећени само у деловима заштићеног подручја која су у непосредној близини људских насеља.

Фактори угрожавања фауне риба се огледају у измени морфолошких и физичко-хемијских карактеристика и хидродинамичких параметара акватичних екосистема Великог Јастрепца, прекидање и ометање узводно-низводних миграторних путева риба и угрожавање рибљег фонда услед изградње хидротехничких објеката (антиерозионих и акумулација за водоснабдевање, антиерозионих брана), а последица су негативних антропогених утицаја који доводе до деградације или трајне измене водотокова и читавог предела. Измене карактеристика воде потенцијално утичу и на измену заједница хидробионата (фито- и зоо-планктона, перифитона и макрзообентоса), а тиме и до промена структуре рибљих заједница. Значајни потенцијални загађивачи су туристички објекти, јер њихове отпадне воде у случају неправилног испуштања и/или акцидента могу озбиљно да угрозе водотоке.

Фактори угрожавања херпетофауне нису нарочито изражени, али се могу издвојити потенцијални фактори-губитак и деградација одговарајућих станишта, развој шумарства, излов и уништавање водоземаца и гмизаваца, природне непогоде, итд.

Фактори угрожавања инсеката подразумевају низ негативних утицаја-ширење грађевинског подручја и уништавање природних станишта, образовање дивљих депонија, ширење обрадивих површина и др.,

Фактори угрожавања пољопривреде су: примена агрохемијских средстава у неконтролисаним количинама у поступку неге пољопривредних производа, нарушава еколошке услове биоценоза и њену природну равнотежу; употреба минералних ђубрива,

пестицида и хербицида доприноси загађењу земљишта, површинских и подземни вода и узрочно последичну угроженост акватичних врста; интензивна примена хемијских препарата, последично изазива ерозију пољопривредног земљишта и губитак површинског слоја богатог хранљивим материјама; унос култура у природне екосистеме (подсејавање травних површина и слично) утиче на измену флористичког састава природних ливада; неорганизовано и непланско коришћење травнатих површина повећање површина под културом, нарушава предеону целину.

Фактори угрожавања животне средине - отпад, један од могућих еколошких проблема је неадекватно поступање са отпадом, што је нарочито изражено у урбаним подручјима, због генерисања већих количина отпада, за разлику од руралних где се у домаћинствима стварају мање количине комуналног отпада који није нарочито опасан. Оно што се може јавити као проблем је непланско одлагање комуналног отпада, у највећем броју случајева, на различитим локацијама које могу угрозити животну средину. Рурална подручја су најчешће изостављена из дела организованог сакупљања отпада од стране јавних комуналних предузећа, што за последицу има формирање локалних сметлишта у многим селима. Најчешће, отпад се одлаже на речним обалама, дуж путева, у шумама и другим отвореним просторима, што доводи до загађења и деградације животне средине и природе. У сеоским срединама део отпада се пали или одлаже на дивље депоније.

За планско подручје Парка природе „Велики Јастребац“ не постоје подаци о количини отпада, нити његово организовано сакупљање. Често се на локацијама која се користе као излетишта, на којима су постављене канте и контејнери за одлагање отпада, могу евидентирати извесне количине отпада. Уколико постоје стругаре уз њих се формирају депоније пиљевине, јер не постоји организовано прикуљање пиљевине и струготине, која би се могла искористити као секундарна сировина. Неконтролисани отпад настаје од пољопривреде, неконтролисаном употребом вештачких ђубрива, средстава за заштиту биља и др. Отпад може настати при експлоатацији из рудника и каменолома. Индустијског отпада је знатно мање, и јавља се у насељима у којима су лоцирани мањи производни капацитети. Веће количине дрвног отпада могу се формитати уз саобраћајнице, на местима где се извлачи дрво из шуме и припрема за даљи транспорт.

4. ДУГОРОЧНИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Концепт заштите је првенствено произашао од геологије, геоморфологије, шумовитости и осталих природних вредности, али истовремено је велику улогу одиграо и људски фактор.

Распоред утврђених вредности је условио да предложени режими заштите буду постављени у малтене концентричним круговима. Овакав распоред режима заштите се подудара са концептом UNESCO-вог програма Човек и Биосфера (Man and Biosphere -

МаВ). Резервати биосфере се оснивају да промовишу уравнотежен однос између човека и природе, треба да помире очување биодиверзитета са економским и друштвеним развојем, уз очување културних вредности везаних за овај простор. Самим тим, подручје ПП „Велики Јастребац“ испуњава све дефинисане критеријуме за номинацију резервата биосфере.

ПП „Велики Јастребац“ обухвата мозаик екосистема који представљају овај биогеографски регион, уз јасне градације у нивоу човековог утицаја; од значаја је за очување биолошке разноврсности; пружа прилику да се развију и прикажу приступи одрживог развоја на регионалном нивоу и има одговарајућу величину да подржи три основне улоге резервата биосфере: заштиту (биодиверзитета и предела), развој (економски и друштвени развој који је културолошки и еколошки прихватљив) и логистичку подршку (подршка истраживању и мониторингу биодиверзитета, образовању и обукама, кроз пројекте које треба да се баве одрживим развојем). Користећи овај концепт заштите, оснажује се национална заштита, а повећава се видљивост подручја на међународном нивоу.

Централна зона заштите (core zone) одговара режиму заштите I (првог) степена заштићеног подручја и има за циљ дугорочно очување највреднијих подручја по основу предеоног, екосистемског, специјског и генетичког диверзитета, те се у овој зони спроводи режим строге заштите, чиме се знатно ограничавају људске активности.

Бафер зона (buffer zone) одговара режиму заштите II (другог) степена заштићеног подручја и окружује централну зону заштите, имајући за циљ да додатно допринесе њеном очувању, уз примену активних мера заштите које су подржане спровођењем научних истраживања, различитих видова мониторинга, као и едукативних радионица.

Прелазна зона (transition zone) је зона у којој се могу обављати најшири спектар људских активности, у оквирима граница еколошки одрживог развоја људских заједница, што одговара режиму заштите III (трећег) степена заштићеног подручја.

Унапређење флоре и вегетације и њихово очување оствариће се кроз:

- ✓ одржавање ливада кошаница на начин који омогућава да се популације орхидеја које расту на њима одржавају под датим активностима;
- ✓ забрану пренамена површина (ливада и пашњака);
- ✓ ангажовање стручњака како би се истражила станишта на којима расту врсте из породице орхидеја и урадиле мапе њиховог распрострањења;
- ✓ организовање обуке становништва и манифестација на тему препознавања и сакупљања лековитог биља;
- ✓ упознавање локалног становништва са потребом очувања богатих ливадских екосистема некоришћењем вештачких ђубрива, правилним интензитетом и роковима за кошење и испашу (на овај начин би се очувале заједнице значајне за очување биодиверзитета, а становништво би имало значајне користи);

- ✓ спровођење мера контрола и сузбијања инвазивних врста. Превентивне методе укључују контролу уноса пољопривредних производа и контролисани трансфер земљишта са регија у којима су инвазивне врсте широко распрострањене;
- ✓ предвиђања пројеката мапирања и уклањања инвазивних врста са подручја ПП „Велики Јастребац“.

Унапређење шума и њихово очување оствариће се кроз:

- ✓ очување аутохтоне шумске вегетације, хоризонталне и вертикалне структурираности шума;
- ✓ унапређење постојећег стања високих шумских састојина и интензивно превођење изданаčkih шума у високи узгојни облик;
- ✓ очување старих стабала и вегетације у нижим спратовима као важним стаништима животињских врста;
- ✓ санацију деградираних шумских комплекса;
- ✓ унапређење стања високих шума путем благовременог и планског извођења сеча као мера неге и обнове шума, а са циљем повећања дрвне залихе и текућег запреминског прираста по хектару;
- ✓ подизање и негу аутохтоних састојина на површинама и стаништима које су под деградираним вегетацијским типовима шума, као што су изданаčke шуме и у неким деловима шикаре и шибљаци;
- ✓ редовну примену проредних сеча у културама четинара;
- ✓ одржавање шумских површина које су одређене као површине заштитног карактера, које треба оставити као такве, односно препустити спонтаном начину природне обнове;
- ✓ спровођење одговарајуће мере противпожарне и противерозионе заштите;
- ✓ помоћ природном подмлађивању шума путем мера неге и припрема земљишта у години пуног уroda семена.
- ✓ мере заштите стабла брезе (*Betulum verrosae*) и букве (*Fagetum moesiacaе montanum*) и заједнице (*Betulo - Fagetum moesiacaе*) на локалитету „Прокоп“;
- ✓ примену мера заштите прописаних Уредбом о еколошкој мрежи и то: мера забране уништавања и нарушавања станишта, као и уништавања и узнемиравања дивљих врста; мера забране промене намене површина под природном и полуприродном вегетацијом, односно вегетацијом која је под утицајем човека (шуме, ливаде, пашњаци, тршњаци итд.);
- ✓ предузимање мера којима се обезбеђују спречавање, односно смањење, контрола и санација свих облика загађивања.

Унапређење пољопривредних површина и њихово очување оствариће се кроз:

- ✓ *очување травнатих површина:* користити традиционални метод ротацију стоке и површина за напасање, односно пашу спроводити организовано и плански у складу са травним капацитетом; период испаше и њен интензитет прилагодити годишњем добу и тако избећи негативни утицај на изглед, структуру и флористички састав пашњака; период трајања паше мора да подржава

вегетациони циклус биљака и време потребно за њихову регенерацију; неговати стада мешовите структуре са грлима различите преференције према биљним врстама у исхрани, начином напасања (нагризања) и гажења (тежина стоке), како би се поспешила продуктивност травне масе; константно уклањање инвазивних врста са травнатих површина и косидба ливада у фази пуне зрелости травне масе.

- ✓ **за очување земљишта:** правилном применом агротехничких мера стварају се повољни агроеколошки услови за раст и развиће гајених биљака, а неповољни за појаву корова, штеточина и болести; на странама, под нагибом потребно, сејати вишегодишње културе. Дубоко орање спровести по изохипсама (водоравно) умањујући ефекат испирања земљишта; културе гајити искључиво применом плодореда уз правилну просторну (пољосмена) и временску (плодосмена) измену усева ; изван главне сетвене сезоне, приступити засејавању покровних усева (међу усева) и умањити изложеност пољопривредног земљишта ерозији и спирању органских материја; применом зеленишног, односно органског ђубрива од зелених делова биљака и стајског ђубрива, умањити унос минералног; у сетви користити сертификована семена и саднице, како би се смањиле штете изазване фитопатогеним гљивама и инсектима који се преносе семенским материјалом; међуреним малчирањем, плевљењем и окопавањем, успорити развој коровске флоре; природне међице између ораница и ливада, очувати као значајан део биодиверзитета. Међице састављене су од различитих жбунастих врста и појединачних стабла дивљих и старих сорти воћака, успоравају удар ветра штитећи засад и успоравајући процес исушивања земљишта; оивичавање ораница жбунастом вегетацијом, као елемент контроле ерозије и задржавања тла на ораницама.
- ✓ **за очување вода:** развити и применити планове управљања хранљивим материјама на реланим циљевима приноса, како би се ублажио утицај минералног ђубрива на подземне и отворене водотоке; проценити склоност тла ка ерозији и дубину водоносивих слојева, да вишак седимената не би проузроковао повећање замућености водених тела и пореметио равнотежу водених и акватичних врста. Оивичавати оранице жбунастом вегетацијом, као елементом контроле ерозије и задржавања тла на ораницама; применити интегрисано управљање штеточинама (биолошку контролу) како се умањила или избегла примена пестицида, чија директна примена (на пример прскање из ваздух), спирање обрадивих површина током кишних олуја, ваздушно наношење током јачих удара ветра; одлагање осоке, отпадних животињских вода у водонепропусне објекте (на пример бетонске септичке јаме, базене) како снажан органски садржај не би условио висок садржај нитрата и фосфора у подземним и отвореним водотоцима; антибиотици и синтетички хормони приноса и раста, који се примењују у поступку неге стоке, путем осоке доспеју у подземне и површинске воде, директно утичући на акватичне врсте.

Унапређење рибљег фонда и његово очување оствариће се:

- ✓ поштовањем свих законских одредби које се односе на заштиту природе и животне средине, а посебно на заштиту воде, фауне рибе и осталих акватичних организама као ресурса и природног богатства;
- ✓ доследном применом смерница наведених у Студији заштите подручја и Програму управљања рибарским подручјем;
- ✓ идентификовањем загађивача (сточне фарме, комуналне отпадне воде, отпадни продукти експлоатације шума и други тачкасти извори загађења), као и предузимањем мера и активности очувања диверзитета акватичних екосистема и заштите од свих видова загађења, промена хидролошког режима и квалитета воде и деградације станишта;
- ✓ предузимањем мера заштите, очувања и унапређења популација пеша и поточног рака и њихових станишта и забраном свих радова и активности које потенцијално могу негативно утицати на њихов опстанак, као и ограничењем коришћења, забраном уништавања и доношења штете врстама као што су поточна пастрмка, клен, поточна мрена и двопругаста уклија и њиховим стаништима, и предузимањем мера и активности на управљању њиховим популацијама;
- ✓ планском изградњом нових и реконструкцијом постојећих пастрмских рибњака за потребе привредног развоја и/или порибљавања у циљу унапређења риболовних вода по претходно обављеним научним истраживањима;
- ✓ адекватним реаговањем у ситуацијама неповољним за фауну риба (нпр. транслокација риба са сувог приобаља или из корита у случају пресушивања водотока и задржавања риба у мањим локвама и барама, током акцидентних тровања водотока и сл.);
- ✓ предузимањем мера и активности заштите укупног диверзитета фауне риба (забрана сваког уношења страних/алохтоних врста риба, забрана непланског и неадекватног порибљавања, јачање рибочуварске службе и инспекцијског надзора итд.);
- ✓ утврђивањем обавеза, радњи и активности свих релевантних субјеката, посебно кроз рад на едукацији становништва и на промоцији заштите и одрживог коришћења фауне риба и очувања акватичних екосистема;
- ✓ обезбеђивањем новчаних средстава за потребе омогућавања проточности и миграције риба у свим водотоцима у границама заштићеног подручја, функционисања рибочуварске службе, унапређења риболовних вода итд.

Могуће перспективе одрживог развоја

Имајући у виду велику шумовитост подручја, као главни циљ се поставља одрживо гадзовање шумама. Оно је засновано на принципима трајности, мултифункционалности и природи блиском начину гадзовања шумама.

Садашња стратегија развоја шумарства Србије дефинише да се шумама одрживо газдује, односно да се њима управља и да се користе на такав начин и у таквом обиму да се одржава њихова биолошка разноврсност, унапређује производност, способност обнављања, виталност и њихов потенцијал да у садашњости и будућности испуњавају еколошке, економске и социјалне функције.

Шумарство данас све више има улогу као важан инструмент ублажавања климатских промена али и климатске промене стављају пред шумарство важан изазов у смислу дугорочних планова за адаптацију шумских екосистема на појаву климатских промена која се огледају у повећању температура током вегетационог периода и екстремних сушних или екстремно кишовитих периода током целе године или у доба вегетације. Правилан избор врста дрвећа којима одговарају измењени климатски услови дефинисани климатским сценаријима могу обезбедити дугорочно осигуравање правилног раста и развоја шумских екосистема и тиме дугорочно обезбедити будућим генерацијама задовољење друштвених потреба у економском, еколошком и социјалном смислу. Дрво као сировина све више постаје главна замена фосилним горивима и представљаће у будућности важан извор зелене енергије која позитивно делује на смањење емисије гасова стаклене баште у атмосферу али и ствара енергетску независност земље од увозно зависних фосилних горива.

Комерцијално сакупљање јестивих гљива у заштићеном подручју може бити једна од перспектива одрживог развоја, с тим да је неопходно да овакве активности буду прецизно уређене и добро контролисане. Богатство гљива Јастрепца треба контролисано користити у туристичке, едукативне и промотивне сврхе. Посебне стазе и правци кретања за сакупљање гљива треба да чине саставни део едукативних и промотивних активности посетилаца који су заинтересовани за организовано или индивидуално сакупљање јестивих и лековитих гљива за личну употребу.

Природне предиспозиције подручја пружају изгледе за значајније обogaћивање фондова дивљачи и позиционирање ловне привреде и ловног туризма као једне од полуга развоја руралног туризма на читавом простору. Присуство атрактивних ловних врста, као и атрактивност самог терена, пружају могућности за развој алтернативних видова туризма као што су фото-сафари и други начини посматрања и праћења животиња у њиховом природном окружењу.

Најзначајнија станишта птица на планини Јастребац представљају шумска станишта на и око гробена планине, као и она поред река. У том смислу, очување популација циљаних врста за издвојено еколошко подручје Јастребац представља изузетан потенцијал за развој орнито- туризма. Омогућавање посматрања и фотографисања ретких и угрожених врста један је од главних покретача економије многих еколошких држава које улажу велика средства у очување природе и птица.

Чињеница да већи део водотока на Великом Јастрепцу представљају готово нетакнути акватични екосистеми, што може да допринесе унапређењу туристичке понуде подручја са акцентом на заштиту животне средине, очување и унапређење рибљег фонда.

Рекреативни риболов на водотоцима са потпуно очуваном крајречној вегетацијом представља врхунски изазов за сваког риболовца због екстремно тешких услова за риболов. Самим тим, риболов може значајно да доприноси развоју туризма, а уз чување и унапређење рибљег фонда, и унапређењу туристичке понуде и руралног екотуризма. Развој риболовног туризма треба да буде заснован на принципима одрживог развоја уз вођење рачуна о капацитету животне средине и очувању естетике окружења што је основа овог вида туризма.

Према општој концепцији просторног развоја градова и општина, подручје Великог Јастрепаца представља важан потенцијал, како за развој туризма, тако и комплементарних активности (производња здраве хране, шумарство, водопривреда, производња чисте енергије, занатска прерада и др.), који ће се заснивати на предностима подручја, пре свега кроз очуване шуме, водене површине и здраву животну средину.

5. АНАЛИЗА И ОЦЕНА УСЛОВА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ДУГОРОЧНИХ ЦИЉЕВА ЗАШТИТЕ, ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Дугорочни циљеви заштите, очувања, унапређења и одрживог развоја ПП „Велики Јастребац“ су:

- ✓ заштита природе и природних вредности, односно очување равнотеже екосистема и обнова оних који су нарушени;
- ✓ заштита животне средине;
- ✓ заштита непокретних културних добара, односно природних предела, амбијената и пејзажа око културно-историјских споменика, људским радом створених добара и градитељског наслеђа;
- ✓ заштита вода и водног земљишта;
- ✓ развој пољопривреде и ревитализација села;
- ✓ развој шумарства, ловства и рибарства;
- ✓ развој туризма;
- ✓ развој насеља и изградња инфраструктуре.
- ✓

За реализацију дугорочних циљева морају се створити претпоставке и обезбедити услови и то по приоритетима:

- ✓ **Доношење планске и програмске документације:** сагласно Уредби о проглашењу ПП „Велики Јастребац“ Управљач ће донети неопходна управљачка документа, односно: План управљања за период 2025-2034. године; Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби ПП „Велики Јастребац“; Одлуку о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“. За доношење Просторног

плана подручја посебне намене ПП „Велики Јастребац“ надлежно је Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

- ✓ **Организационо, кадровско и техничко опремање Управљача:** непосредни послови управљања спроводиће се преко Радне јединице „Парк природе Велики Јастребац“, односно Шумских газдинстава: „Расина“, Крушевац; „Ниш“, Ниш и „Топлица“, Куршумлија. У планском периоду планира се унапређење рада, односно повећање броја извршилаца, стручно усавршавање постојећих кадрова, унапређење у техничком и технолошком смислу кроз набавку опреме и савремених средстава рада.
- ✓ **Међусобна сарадња и комуникација свих корисника ПП „Велики Јастребац“** је неопходан услов за остварење свих дугорочних циљева, с обзиром да на заштићеном подручју постоје бројни корисници, почев од локалних самоуправа и локалних јавних предузећа, ЈКП „Водовод“ (Прокупље), ЈВП „Србијаводе“ (Београд), „Расина плус“ доо из Крушевца, „Јужна Морава 2“ доо (Ниш), Војска Републике Србије, итд.
- ✓ **Учешће и подршка локалне самоуправе и Министарства надлежног за послове заштите животне средине** је врло важан услов за реализацију дефинисаних дугорочних циљева.
- ✓ **Учешће и подршка локалног становништва у реализацији дугорочних циљева** у реализацији дугорочних циљева је веома важна и Управљач ће настојати да локално становништво упозна са вредностима парка, ограничењима у његовом коришћењу, али исто тако и предностима које ово заштићено подручја пружа локалном становништву.
- ✓ **Учешће и подршка научних и истраживачких институција:** с обзиром на површину ПП „Велики Јастребац“, на разноврсност биодиверзитета и геодиверзитета, као и на присутност бројних споменика културе, Управљач ће настојати да подручје Великог Јастрепца постане полигон научних истраживања са циљем валоризације и мониторинга природних вредности, и да у наредном периоду заједнички ради са свим научно-истраживачким институцијама, као и да заједнички дефинишу предмете и поља истраживања.
- ✓ **Обезбеђење финансијских средстава** - подразумева трајно и стабилно финансирање реализације Плана управљања на основу Закона о заштити природе и Уредбе о заштити ПП „Велики Јастребац“. Овај услов мора бити испуњен у целости како би се сви планирани циљеви испунили. Према садашњем стању средства за реализацију Плана управљања, односно годишњих програма управљања обезбеђују се кроз средства суфинансирања од стране Министарства заштите животне средине, из средстава управљача (из обављања делатности

гаждовања шумама) и из средстава накнада за коришћење заштићеног подручја ПП „Велики Јастребац“.

- ✓ **Еколошки услови**, који подразумевају висок квалитет чинилаца животне средине и поштовање стандарда тог квалитета, очуваност природних вредности, смањен ризик од акцидентата. Очувањем популација присутних ретких и угрожених врста биљака и животиња, утиче се на одржавање и јачање еколошке кохерентности и повезаности у регионалном, националном и прекограничном контексту.

Стандардна матрица SWOT анализе

ПРЕДНОСТИ – СНАГЕ	НЕДОСТАЦИ – СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> - природне лепоте и атракције - манастири, археолошки локалитети, објекти народне архитектуре - постојање уређених излетишта - здрава (незагађена) животна средина - спремност активног сеоског становништва за нове и здравије технологије производње и образовање за њихову примену и укључивање у програме сеоског туризма - производња аутентичних сточарских производа, пре свега млека и млечних производа - категоризација смештаја за туризам у сеоским домаћинствима - организовање манифестација за очување и промоцију традиције - постојање бањског места Рибарска бања - маркиране планинарске стазе и обележени видиковиц - уређене пешачке стаза која спајају значајне културолошке локалитете и природне атракције и видиковце - постојање Удружења, организација и неформалних група за промоцију подручја и аутентичних локалних производа, рукотворина и њихов пласман на тржиште - општинске и републике субвенције у пољопривреди 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатак финансија за побољшање квалитета смештаја - непостојање канализационе мреже у насељима и туристичким локалитетима и неконтролисано испуштање отпадних вода - нерегулисано питање одвожења отпада - иселјавање становништва, пад природног прираштаја, старење насеља и демографско пражњење подручја - мали број савремено организованих сеоских домаћинстава и недовољна организованост пољопривредника кроз задруге и удружења - недостатак смештајних капацитета и кадрова за рад у туризму - недовољна саобраћајна инфраструктура - неједнаки развојни и логистички капацитети Крушевца, Прокупља, Блаца и Алексинца

МОГУЋНОСТИ – ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ – РИЗИЦИ
<ul style="list-style-type: none"> - подстицајне мере за развој пољопривреде, рурални развој и развој туризма - удруживање пољопривредних произвођача и власника категорисаних домаћинстава за сеоски туризам у задруге и њихова жеља за едукацијом - интегрисање туристичке понуде у понуду регије и сарадња са ТОС - уређење археолошких локалитета за туристичке посете (рановизантијских утврђења и њихових комуникационих праваца) - образовање и стално усавршавање кадрова у пољопривреди и туризму добијање статуса заштићеног подручја 	<ul style="list-style-type: none"> - неадекватна политика државе за стимулисање пољопривредних произвођача - ниска свест на државном и осталим нивоима власти о значају проблема и предузимања хитних мера за спречавање тенденција миграција и напуштања села - одлив висококвалификоване радне снаге и кадрова - гашење сеоских домаћинстава

6. ПРИОРИТЕТНЕ АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА ЗАШТИТИ, ОДРЖАВАЊУ, ПРАЋЕЊУ СТАЊА И УНАПРЕЂЕЊУ ПРИРОДНИХ И СТВОРЕНИХ ВРЕДНОСТИ

Приоритетне активности су:

- ✓ **Заштита ПП „Велики Јастребац“:** основни и трајни задатак Управљача је чување ПП „Велики Јастребац“ и спровођење прописаних режима заштите утврђених актом о проглашењу заштићеног подручја, односно предузимање мера и извршење послова на обезбеђењу унутрашњег реда (чување, контрола посетилаца и корисника, пружање помоћи, савета и услуга, одржавање чистоће и уредности и др.) и обележавању заштићеног подручја. За обављање ових послова Управљач ће организовати службу чувања у складу са Правилником о унутрашњем реду и чуварској служби ПП „Велики Јастребац“ и Правилником о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја.
- ✓ **Израда неопходне планске и друге документације:** Управљач има обавезу доношења Плана управљања за период од 10 година, Годишњег програма управљања и Извештаја о остваривању годишњег програма управљања. Сагласност на ова акта даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине и обавеза доношења регулисана је Законом о заштити природе и Уредбом о проглашењу ПП „Велики Јастребац“. Управљач има обавезу да донесе одлуку о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“ и да предузме све активности у циљу обрачуна и наплате накнада од корисника и посетиоца ПП „Велики Јастребац“ (евидентирање обвезника накнаде, постављање улазних станица и развијање других метода за наплату улазница за посетиоце и моторна возила,

сарадња са другим институцијама у циљу обезбеђења неопходних података за примену Одлуке о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“. Управљач, као корисник шума, има обавезу измена и допуна основа газдовања шумама и ловиштима у складу са актом о проглашењу ПП „Велики Јастребац“, као и доношење програма управљања рибарским подручјем . За ловишта којима газдују ловачка удружења ловне основе доносе корисници ловишта. За шуме сопственика раде се Програми газдовања шумама сопственика и Привремени програми газдовања шумама сопственика.

- ✓ **Обележавање заштићеног подручја, односно одржавање граница ПП „Велики Јастребац“:** Управљач ће извршити обележавање заштићеног подручја у складу са Правилником о обележавању заштићених природних добара („Службени гласник РС“, број 30/92, 24/94 и 19/96), односно његову спољну границу и границе површина на којима су утврђени режими заштите I, II и III степена, сагласно Уредби о проглашењу ПП „Велики Јастребац“.
- ✓ **Израда програма управљања отпадом на подручју ПП „Велики Јастребац“:** у складу са овлашћењима Управљача планираће се активности на уклањању дивљих депонија и комуналног отпада у сарадњи са локалним комуналним предузећима са подручја ПП „Великог Јастрепаца“. Управљање отпадом у функцији заштите животне средине на подручју Парка природе „Велики Јастребац“ потребно је да се заснива се на следећим циљевима: Одрживо управљање отпадом; Спречавање стварања отпада и смањење коришћења ресурса; Применом рециклаже, односно третман отпада ради добијања сировине која се може даље користити; Коришћење вредности отпада (компостирање, поврат енергије и др.); Увођење система организованог сакупљања комуналног отпада; Развијање јавне свести у односу на проблематику отпада; Заштита и унапређење животне средине и заштита здравља становништва.
- ✓ **Заштита од пожара:** у области заштите од пожара, управљач ће сагласно Закону о заштити од пожара и Закону о ванредним ситуацијама, урадити неопходна планска документа, предузимати превентивне мере у области заштите шума од пожара и унапређивати сарадњу са МУП Србије, Сектором за ванредне ситуације, Одељењем за ватрогасно-спасилачке јединице. Јавно предузеће „Србија шуме“, сагласно Закону о шумама, урадило је Планове заштите шума од пожара, којим су дефинисане превентивне мере заштите од пожара, материјално-техничко опремање за брзо и ефикасно гашење шумских пожара, оперативни планови и карте за потребе организовања акција гашења шумских пожара.
- ✓ **Праћење стања природних вредности:** у сарадњи са научно-истраживачким институцијама планира се реализација следећих пројеката:
  - ✓ Праћење здравственог стања и виталности шума у ПП „Велики Јастребац“ и анализа стања шумских екосистема у ПП „Велики Јастребац“, као основ за планирање одрживог управљања и обезбеђивање природи блиског газдовања шумама;

- ✓ Истраживање и анализа стања лековитог биља на подручју ПП „Велики Јастребац“;
  - ✓ Праћење стања популација свих биљних и животињских врста и природних станишта од националног и међународног значаја на подручју ПП „Велики Јастребац“;
  - ✓ Анализа дендрометријских и других карактеристика дрвећа и жбуња;
  - ✓ Инвентаризација, географија и екологија фауне сисара у ПП „Велики Јастребац“.
  - ✓ Истраживање диверзитета ентомофауне Парка природе „Велики Јастребац“.
  - ✓ Истраживање диверзитета гљива на Великом Јастрепцу;
  - ✓ Истраживање диверзитета фауне тврдокрилаца ПП „Великог Јастрепа“, са посебним освртом на пећинске и земљишне врсте.
  - ✓ Мониторинг птица, са посебним освртом на врсте значајне на националном нивоу, за дефинисање и праћење стања врста птица значајних за националну еколошку мрежу;
  - ✓ Мониторинг птица, са посебном пажњом на врсте са додатка I и миграторне врсте Директиве о птицама, у циљу дефинисања SPA подручја у оквиру Натура 2000 мреже.
- ✓ **Успостављање еколошке мреже** - због присуства значајног броја угрожених биљних и животињских врста и природних станишта на подручју ПП „Велики Јастребац“, установљено је подручје EMERALD еколошке мреже, као и подручја Natura 2000 pSCIs, која представљају подручја од значаја за очување станишта и врста од европског значаја и подручја Natura 2000 pSPAs, која представљају подручја за заштиту птица. Законом о заштити природе дефинисана је обавеза успостављања еколошке мреже у Србији и утврђивање начина управљања, у складу са међународним уговорима, чиме се наша земља приближава испуњавању захтева Европске уније и програму Натура 2000. У циљу остваривања постављеног задатка управљач ће интензивно сарађивати са Заводом за заштиту природе Србије, Министарством за заштиту животне средине и другим институцијама и субјектима, који ће бити задужени за успостављање Еколошке мреже у Србији.
- Циљ успостављања еколошке мреже је обезбеђивање и достизање повољних услова за живот угрожених биљних и животињских врста, као и њихових станишта спровођењем мера заштите, очувања и одрживог коришћења - који се дефинишу посебним плановима управљања. Еколошке мреже су значајне и за развој локалних заједница, с обзиром да подразумевају присутност и делатност човека у складу са заштитом природе, односно одрживог развоја локалних заједница.
- Подручје Великог Јастрепа испунило је критеријуме за номинацију за Емералд подручја и налази се међу 61 идентификованим подручјем, које чини Емералд мрежу у Републици Србији.

- ✓ **Праћење стања културно-историјских споменика** и спровођење мера за њихово очување, у сарадњи са надлежним институцијама за заштиту споменика културе.
- ✓ **Реконструкција и конзервација објеката градитељског наслеђа у познатим и очуваним етно целинама:** Велики Јастребац представља подручје где су се задржали како традиционални облици производње, тако и подручје са великим бројем објеката градитељског наслеђа, који се морају пре свега адекватно заштитити и конзервирати, а поједини и реконструисати, уз помоћ надлежних институција. Управљач ће бити иницијатор израде Програма реконструкције и конзервације објеката градитељског наслеђа и проналажења начина и извора за њихову реализацију.
- ✓ **Заштита геонаслеђа:** с обзиром да су у претходном планском периоду започете активности на идентификацији и евидентирању објеката геонаслеђа на подручју ПП „Велики Јастребац“ и у наредном периоду наставиће се са започетим активностима на заштити геонаслеђа, јер богатство облика геодиверзитета представља једну од темељних вредности ПП „Велики Јастребац“. Разноросност природно-географских услова и процеси који су њихов одраз, одредили су и постојане занимљивих делова простора у географском и геолошком смислу, од којих они највреднији представљају објекте геонаслеђа. Очување, али и упознавање ових темељних вредности представља један од крајњих циљева заштите ПП „Велики Јастребац“ и захтева вишегодишња комплексна теренска истраживања. Истраживања подразумевају проналажење и мапирање објеката геонаслеђа према Инвентару објеката геонаслеђа Србије, као и проналажење и идентификацију нових (потенцијалних) објеката геонаслеђа, њихово вредновање, а потом и евидентирање, односно презентовање и урађење за потребе посетилаца.
- ✓ **Заштита предела:** мерама просторног и урбанистичког планирања, спречавањем појава противправне изградње објеката, адекватним планирањем и доследним спровођењем радова у шумарству и пољопривреди, пажљивим еколошким лиценцирањем пројеката развоја туризма, коришћења и прераде минералних сировина као и ефикасним текућим одржавањем чистоће и уредности очуваће се и унапредити пејзажна обележја заштићеног подручја.
- ✓ **Комплетирање неопходне инфраструктуре и санација постојеће:** у циљу спровођења свих мера заштите, одрживог коришћења и развоја ПП „Велики Јастребац“, један од главних приоритета је развој и изградња неопходне инфраструктуре, односно саобраћајне, хидротехничке, електро-енергетске и телекомуникационе, што се може реализовати једино уз финансијску помоћ средстава Буџета Републике Србије. Управљач ће активно учествовати у изради разних пројеката везаних за развој, пре свега, инфраструктуре у области шумарства.

- ✓ **Промоција и презентација вредности и значаја ПП „Велики Јастребац“:** Управљач ће самостално и у сарадњи са туристичким организацијама, организацијама цивилног друштва и другим институцијама, промовисати вредности заштићеног подручја.

7. ПРИОРИТЕТНИ ЗАДАЦИ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОГ И ОБРАЗОВНОГ РАДА

Полазећи од природних и створених вредности које чине темељне вредности подручја Великог Јастрепа, приоритетни научно-истраживачки пројекти су:

- ✓ Пројекти који имају за циљ валоризацију мониторинг природних вредности, на основу чијих резултата би се пројектовали програми заштите и развоја простора;
- ✓ Конзервација и усмерено коришћење шумских генетичких ресурса на подручју ПП „Велики Јастребац“ са посебним освртом на ендемичне, ретке и угрожене врста биљака које представљају посебну вредност заштићеног подручја;
- ✓ Праћење здравственог стања и виталности шума у ПП „Велики Јастребац“ и анализа стања шумских екосистема као основ за планирање одрживог управљања и обезбеђивање природи блиског газдовања шумама;
- ✓ Мапирање ареала појединих врста фауне и успоставити систем праћења стања фауне инсеката због евентуалних предузимања додатних мера заштите;
- ✓ Истраживање и анализа стања лековитог биља на подручју ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Израда карте рањивости подземних вода на загађивање и услови заштите подземних водних ресурса ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Успостављање мониторинга квалитета животне средине у ПП „Велики Јастребац“ (вода, ваздух, земљиште и др.);
- ✓ Инвентаризација, географија и екологија фауне сисара у ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Истраживање диверзитета ентомофауне ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Истраживање диверзитета гљива на подручју ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Истраживање диверзитета фауне тврдокрилаца ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Истраживање диверзитета слепих мишева (Chiroptera) на подручју ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Мониторинг птица, са посебним освртом на врсте значајне на националном нивоу, за дефинисање и праћење стања врста птица значајних за националну еколошку мрежу;
- ✓ Истраживање, проучавање и заштита непокретних и покретних објеката геодиверзитета и геонаслеђа на подручју ПП „Велики Јастребац“.

Образовни рад спроводиће се путем радионица, трибина, презентација, школа у природи, уређења научних стаза, израде тематских програма за посетиоце, студијских путовања, а све у циљу подизања свести локалног становништва, омладине, представника локалне самоуправе и осталих заинтересованих страна у области: заштите природних и

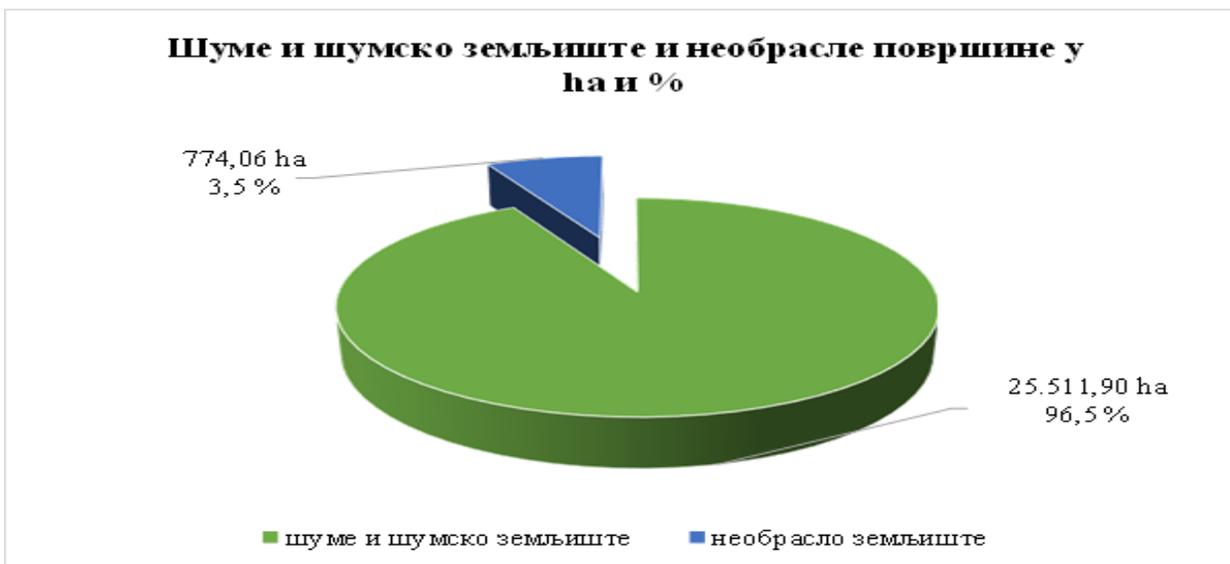
створених вредности ПП „Велики Јастребац“; туристичке валоризације подручја Велики Јастребац; очувања биодиверзитета подручја; одрживог коришћења шумских плодова, леко биља и гљива; спровођења прописаних режима заштите и одрживог управљања отпадом.

8. ПЛАНИРАНЕ АКТИВНОСТИ НА ОДРЖИВОМ КОРИШЋЕЊУ ПРИРОДНИХ ВРЕДНОСТИ, РАЗВОЈУ И УРЕЂЕЊУ

8.1. Одрживо коришћење природних вредности

8.1.1. Шуме

Од укупне површине заштићеног подручја, која износи 39.175,76 ha, учешће шума износи 32.242,64 ha (82,30%), односно учешће државних шума је 26.285,96 ha (67,10%) и шума сопственика (манастирских и физичка лица) је 5.956,68 ha (15,20 %).

Државним шумама и шумским земљиштем (обухваћене са 10 газдинских јединица), газдује ЈП „Србијашуме“ Београд, преко три Шумска газдинства: „Расина“ Крушевац, „Топлица“ Куршумлија и „Ниш“ Ниш.

ГАЗДИНСКА ЈЕДИНИЦА	ПОВРШИНА		
	Укупна	ПП „Велики Јастребац“	
	ha	ha	%

1301	ГЈ Велики Јастребац	2.210,20	2.210,2	8,41
1302	ГЈ Мали Јастребац II	3.662,64	452,1	1,72
Укупно ШГ „Ниш”-Ниш		5.872,84	2.662,3	10,10
1415	ГЈ Велики Јастребац-Блачки I	2.320,64	1.442,4	5,49
1416	ГЈ Велики Јастребац-Прокупачки	5.362,27	4.869,7	18,53
1417	ГЈ Мали Јастребац	3.224,90	944,5	3,59
1422	ГЈ Велики Јастребац-Блачки II	3.763,02	3.763,0	14,32
Укупно ШГ „Топлица”-Куршумлија		14.670,83	11.019,6	41,90
1802	ГЈ Срдњалска река	3.810,87	3.810,9	14,50
1803	ГЈ Ломничка Река	3.417,04	3.417,1	13,00
1804	ГЈ Јабланичка река	2.926,82	2.498,2	9,50
1817	ГЈ Петинска река	2.877,80	2.877,8	10,95
Укупно ШГ „Расина”-Курушевац		13.032,53	12.604,0	48,0
Укупно државне шуме		54.119,87	26.285,9	100

На подручју ПП „Велики Јастребац“ налазе се ГЈ Наупаре и ГЈ Шуме епархије Нишке (Ајданаовац), које се налазе у својини манастира Наупаре и Ајданаовац. Укупна површина у власништву манастира Наупаре и Ајданаовац износи 1533,88 ha, што је 3,91 % у односу на укупну површину заштићеног подручја. Од тога, површина у власништву манастира Наупаре износи 1499,09 ha (3,83% од укупне површине заштићеног подручја), док површина у власништву манастира Ајданаовац 34,79 ha (0,08% од укупне површине заштићеног подручја).

Шумама сопственика (приватне шуме) газдују сопственици уз стручно-саветодавну подршку коју врши ЈП „Србијашуме“ Београд. Површина приватних шума унутар ПП „Велики Јастребац“ износи 4.422,8 ha, при чему највећа површина припада општини Крушевац у чију површину не спадају приватне манастирске шуме.

Површина, запремина и запремински прираст по општинама, у оквиру ПП „Велики Јастребац“, су:

КО	Општина	Површина	Запремина		Запремински прираст	
		ha	m ³	m ³ /ha	m ³	m ³ /ha
Бољевац	Крушевац	65,0	7.152,0	110,0	124,0	1,9
Буци		221,5	19.768,0	89,2	421,0	1,9
Буковица		106,3	6.377,3	60,0	201,8	1,9
Јабланица		274,3	32.403,2	118,1	521,6	1,9
Ломница		264,6	21.558,4	81,5	502,4	1,9
Мала река		13,8	846,5	61,4	26,3	1,9

Наупаре		180,7	26.020,4	144,0	343,0	1,9
Петина		270,8	68.895,1	254,4	514,3	1,9
Рибаре		107,7	13.096,8	121,6	204,6	1,9
Рлица		77,9	4.569,0	58,7	148,0	1,9
Росица		25,6	3.082,4	120,3	48,8	1,9
Сеземче		77,6	8.623,7	111,1	147,4	1,9
Слатина		101,0	5.025,0	49,8	192,0	1,9
Срндаље		147,5	25.310,0	171,6	280,0	1,9
Трмчаре		112,2	8.388,4	74,8	213,2	1,9
Витановац		311,3	33.700,8	108,2	592,0	1,9
Џигољ	Прокупље	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Горња Бресница		150,0	5.715,5	38,1	190,5	1,3
Горња Речица		2,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Микуловац		2,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Велика Плана		240,0	17.282,8	72,0	713,6	3,0
Горња Јошаница	Блаце	90,0	4.476,5	49,7	154,7	1,7
Качапор		125,0	6.957,5	55,7	267,7	2,1
Попова		427,5	44.999,1	105,3	1.707,8	4,0
Претрешња		400,0	48.120,8	120,3	1.774,2	4,4
Придворица		125,0	5.317,5	42,5	185,6	1,5
Врбовац		300,0	28.029,0	93,4	963,8	3,2
Вукања		Алексинач	200,0	36.328,5	181,6	956,2

Шуме су назначајнија природна вредност Парка природе „Велики Јастребац“. Шуме имају немерљив значај за животну средину, поред производње кисеоника, спречавања ерозије земљишта, оне имају заштитну улогу у случају поплава, ублажавају процес климатских промена и др.

Уређење шума и шумског земљишта спроводиће се: одрживим коришћењем шума на принципима трајности; успостављањем јединственог и једнаког статуса свих шума, без обзира на власништво; повећањем учешћа високих шума; увећањем склопљености, обраслости, биолошке стабилности и функционалних ефеката шума и умањењем негативних процеса површинске ерозије. Такође, веома је значајно очувати аутохтону вегетацију на подручју и хоризонталну и вертикалну структурираност шума, у културама четинара редовно примењивати проредне сече али и предвидети мере заштите за стабла брезе (*Betulum verrosae*) и букве (*Fagetum moesiacaе montanum*) и заједнице *Betulo-Fagetum moesiacaе*.

8.1.2. Пољопривредно земљиште

Површина пољопривредног земљишта обухвата 10% укупне површине ПП „Велики Јастребац“. Један од битних начина очувања овог типа површина јесте укључивање локалног становништва и њихових културних традиција у програме очувања и заштите природе, обзиром да су истраживачка и управљачка искуства широм света показала да је у одређеним ситуацијама потребна активна интервенција од стране човека.

Због појединих разлика између северног и јужног дела Великог Јастрепца издвајају се два варијетета:

- ✓ **варијетет А - северне падине Великог Јастрепца** - терен је стрмији, површина под шумом је мало већа, а шуме имају већу просечну запремину. Села су распоређена у брдско-планинском појасу где је сточарство са пратећом наменском ратарском производњом основни аспект пољопривредне делатности. Овде је већа концентрација туристичких садржаја;
- ✓ **варијетет Б - јужне падине Великог Јастрепца** - благе и питоме, те самим тим доста приступачније од северних. У већој мери су насељене, села су збијеног типа са понеким издвојеним насељем, окружена обрадивим пољопривредним површинама. У највећој мери се становништво бави воћарством по чему се топлички крај и иначе истиче.

Носилац пољопривредне производње на Великом Јастрепцу су индивидуална пољопривредна домаћинства. Насеља на вишим надморским висинама су претежно пољопривредно оријентисана, док становници у подножју Великог Јастрепца живе у домаћинствима која своју економску добит остварују осим пољопривредом и упошљавањем у предузећима урбаних центара у непосредној близини.

Економска исплативост пољопривредне производње високопланинских насеља, идентификована је кроз гарант прехрамбене сигурности за домаћинство и малих тржишних вишкова. Низак ниво опремљености механизацијом и ослабљена физичка способност старачких домаћинстава упућује поједина газдинства на удруживање и испомагање у раду.

Уситњеност поседа карактеристична је за цело подручје. Поседи су удаљени један од другог, тако да њихова обрада увећава производне трошкове, који се теже амортизују у високопланинским домаћинствима. Површине под ливадама биле су и остале потенцијал развоја сточарске производње на простору Великог Јастрепца.

Водећа грана пољопривреде на Великом Јастрепцу јесте сточарство. Бавећи се сточарством високопланинска насеља остварују приходе током читаве године и постижу позитивну ликвидност газдинства. Некада је обим ове производње био значајан, а по броју грла и обиму понуде млека и млечних производа издвајала су се газдинства Бољевца, Рлице, Срндаље, Вукање, Микуловца, Попове, Придворице окружена изузетним агроколошким потенцијалом природних ливада и пашњака, састава карактеристичног за планинску регију изнад 700 m надморске висине.

Узгој коза је маргинализован. Мањи број грла гаји се у домаћинствима на вишим надморским висинама. Расни сортимент чини алпска коза високе млечности и грла добијена укрштањем алпске и санске козе. Производња козјег млека и меса заснована је за задовољавање потреба домаћинства и јако ограничених тржишних вишкова за познатог

купца.

Узгој свиња и живине је заступљен већином само за личне потребе уз мали тржишни вишак. На подручју ПП „Велики Јастребац“ постоје повољни услови за развој сточарства, основне делатности становника, која је одређена брдско-планинским карактеристикама подручја и традиционалним искуством становника, мада у већини случајева сточни фонд се гаји искључиво за потребе локалног становништва; ратарство, осим природних одлика рељефа, климе и квалитета земљишта које битно ограничавају примену агротехничких мера и избор сортимента, значајан утицај на ратарску производњу у овом брдско-планинском подручју има уситњеност поседа и ниска употреба минералних ђубрива и средства за заштиту. Потреба за ратарским производима препозната је углавном као подршка сточарству. На вишим надморским висинама заступљене су културе оваса (*Avena sativa*), јечма (*Hordeum sativum*) и ражи (*Secale cereale*), док су површине под кукурузом (*Zea mays*) и пшеницом (*Triticum vulgare*) евидентне на нижим планинским просторима (испод 700 m н.в.). У склопу окућница свако домаћинство сади и негује вртове или пластенике мале површине. Гаје се одабране културе у обиму прехранбених потреба домаћинства. За потребе домаћинства се најчешће гаје: црни лук (*Allium cepa*), парадајз (*Solanum lycopersicum*), краставац (*Cucumis sativus*), паприка (*Capsicum annuum*), пасуљ (*Phaseolus vulgaris*), купус (*Brassica oleracea*) и боранија (*Phaseolus vulgaris*). Мањи тржишни вишкови производе се у склопу газдинстава на нижим падинама Великог Јастрепца. Најзаступљеније коштичаво воће је шљива (*Prunus*), која се према устаљеној традицији користи у домаћинствима за производњу ракије, џемова, мармелада и слатка; природни потенцијали за развој пчеларства нису довољно искоришћени. Од средине прошлог века уочава се посустајање виноградарске производње на Великом Јастрепцу, нарочито присутне у Топличком региону (општина Прокупље и Блаце). Многбројни виногради су у периоду последњих 70 година искрчени и пренамењени за производњу другог воћа.

Највеће површине под лозом (45 ha) са развојним планом нових засада, регистроване су на територији села Горња Јошаница, општина Блаце и припадају винарији Доја. Поред Прокупца ком се поклања посебна пажња, засађене су и друге биране сорте: лоза Тамјаника, лоза Мерлот, лоза Шардоне, лоза Црни Бургундац и друге којима је обогаћена понуда сортимента вина.

Осим потенцијала који пружају природне ливаде и пашњаци, значајан ресурс за развој пчеларства на простору Великог Јастрепца су површине под засадама воћа. Иако воћари подржавају присуство медоносних пчела које доприносе равномерном опрашивању, сазревању, бољем квалитету и већем приносу плодова, ова грана није развијена у довољној мери. Едукација пчелара није на завидном нивоу, а селекционисано медарство и стварање линија пчела за сакупљање полена са одређене врсте биљака још увек се не спроводи.

За откуп лековитог биља, печурака и шумских плодова, на Великом Јастрепцу постоји неколико откупних центара, па је због тога сакупљање природних ресурса, редовна активност становника овог простора.

Одрживо коришћење пољопривредног земљишта обезбедиће се међусобним усклађивањем активности у областима:

- ✓ побољшања стања животне средине применом одговарајућих агроеколошких мера;
- ✓ очувања и реинтродукције изгубљених традиционалних система, укључујући номадско сточарство и фармско узгајање аутохтоних домаћих врста, раса и сојева домаћих животиња, као и старих сорти ратарских, повртарских, воћарских и других пољопривредних култура, приоритетно у функцији очувања предела, посебно травних заједница, а затим и давањем предности у пласману кроз развој агротуризма;
- ✓ укрупњавања и модернизације пољопривредних газдинстава, унапређења људских потенцијала, инфраструктурних и технолошких услова развоја пољопривреде, као и коришћења погодности за производњу хране заштићеног имена и географског порека, односно органску производњу;
- ✓ подршке непољопривредним делатностима, промоцији предузетништва, обнови и развоју сеоске архитектуре и очувању културно историјског наслеђа.

Приоритетне активности управљача у коришћењу пољопривредног земљишта, у сарадњи са локалном самоуправом и стручном пољопривредном службом и другим институцијама надлежним за развој пољопривреде и села, биће активности на:

- ✓ заштити постојећих пашњака и очувању карактеристика руралних предела;
- ✓ промовисању традиционалног начина живота и привреде у руралним подручјима;
- ✓ подршци повећању вредности локалних производа (секундарна прерада вуне, меса, млека и продаја тих производа) и повећању прихода локалног становништва кроз допунску зараду;
- ✓ изради и реализацији програма пошумљавања пољопривредног земљишта ниског бонитета (оранице VII и VIII катастарска класа) и деградираних воћњака мале биолошке разноврсности, као и земљишта угрожених од ерозије;
- ✓ мониторингу травне вегетације на природним пашњацима и коришћењу природних травњака;
- ✓ подршци унапређењу и ширењу праксе гајења лековитог и ароматичног биља, заснованог на аутохтоном генофонду;
- ✓ подршци органској производњи хране.

8.1.3. Флора и фауна

Шумски плодови, лековито и ароматично биље

Флористички састав Великог Јастрепца представљен је са 71 врста дендрофлоре, што свакако није и коначан број.

У склопу истраживања флоре забележено је и присуство више од 150 биљних врста које се одликују различитим лековитим својствима, врстама које налазе употребу у исхрани или се користе као сировина у различитим индустријама. Такве су врсте: зечији мак (*Adonis aestivalis* L.), петровац (*Agrimonia eupatoria* L.), бела рада (*Bellis perennis* L.), вунасти дигиталис (*Digitalis lanata* Ehrh.), кукурек (*Helleborus odorus* Willd.), црњевац (*Prunella vulgaris* L.), трњина (*Prunus spinosa* L.), бели босиљак (*Stachys recta* L.), маслчак (*Taraxacum officinale* F.H. Wigg.) и друге.

Контролисано сакупљање шумских плодова, лековитог и ароматичног биља са природних станишта вршиће се у складу са Уредбом о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне. У Уредби су наведене заштићене врсте дивље флоре и гљива које су стављене под контролу, као и дивље врсте фауне. Министарство надлежно за послове заштите животне средине издаје дозволу за сакупљање заштићених врста (*лековитог биља, шумских плодова, гљива, и др.*) у комерцијалне сврхе по претходно прибављеном мишљењу Завода за заштиту природе Србије. Министарство заштите животне средине објављује Конкурс за издавање дозвола за текућу годину до 1. марта.

Министарство заштите животне средине издаје дозволу за сакупљање управљачу заштићеног подручја који има обавезу да контролише сакупљаче заједно са надлежним инспекторима, да спроводи програм обуке сакупљача, као и да у складу са законским прописима наплаћује накнаде од сакупљача.

У циљу правилног сакупљања заштићених врста, Уредбом је регулисано да правна лица и предузетници који се баве сакупљањем заштићених врста дужни су да организују стручну обуку или други облик рада са сакупљачима заштићених врста, као и да сваке године изврше проверу знања сакупљача и да сакупљачима издају ПОТВРДУ о стручној оспособљености, са роком важења за сакупљачку сезону. Физичко лице може да сакупља заштићене врсте у комерцијалне сврхе под условом да има потврду о стручној оспособљености за сакупљање заштићених дивљих врста флоре и фауне.

Јавно предузеће „Србијашуме“ Београд управља ПП „Велики Јастребац“ и једино оно може добити дозволу за сакупљање од Министарства заштите животне средине и једино оно може да организује, сакупља, издаје потврде о оспособљености сакупљача на територији ПП „Велики Јастребац“.

Приоритетне активности управљача у области сакупљања шумских плодова, леко и ароматичног биља су: израда Календара сакупљања и карте станишта по врстама; дефинисање процедуре за издавање Одобрења за сакупљање физичким и правним лицима; едукација чуварске службе и локалног становништва у препознавању врста и начину сакупљања.

Ловство и ловна дивљач

Подручје ПП „Велики Јастребац“, највећим делом, припада територији ловишта „Велики Јастребац“, којим газдује ЈП „Србијашуме“ - ШГ „Расина-Крушевац“. Ловиште

„Велики Јастребац“ је површине 26.944,84 ха и покрива већи део Великог Јастрепца, у висинском положају од 200 до 1500 m н.в. Поред њега, предметно подручје обухвата делове ловишта: „Расина“ којим газдује Ловачко удружење „Крушевац“ из Крушевца, „Крвевец“ којим газдује Ловачко удружење „Срднаћ“ из Житковца (општина Алексинац), „Топлица“ којим газдује Ловачко удружење „Топлица“ из Прокупља и „Драгомировац“ којим газдује Ловачко удружење „Блаце“ из Блаца. Као основне ловне врсте се јављају јелен обични, срна, дивља свиња и зец. Посебну вредност представља присуство високовредних ловних врста - дивље свиње и јелена обичног.

У оквиру ловишта се налази и ограда узгајалиште „Ломничка река“, предвиђено за интензивни узгој јелена и дивљих свиња. Узгајалиште је смештено у централном делу Јастрепца у долини Ломничке реке, у висинској зони између 600 и 900 метара н.в. и обухвата површину од 376, 42 ха.

Популациони трендови главних гајених ловних врста попут јелена обичног, дивље свиње и срне су у протеклом периоду на узлазној путањи, што појачава ионако велик потенцијал за даљи развој ловства. Нарочиту вредност представља јелен обични, чија је бројност већ одавно превазишла капацитете ограденог узгајалишта тако да је и бројност популације у слободној природи у порасту. Дисперзивна и миграторна кретања су забележена у дужем протеклом периоду и то углавном у западном правцу, тако да су појединачне јединке и мање породичне групе већ примећене у подгорју Копаоника, на потесу Брус - Брзеће.

Слика 183: Ловно-узгојни објекат на хранилишту у ловишту "Велики Јастребац" (Завод за заштиту природе Србије, Владан Бједов)

Општи циљеви газдовања ловиштима на подручју ПП „Велики Јастребац“ који подразумевају заштиту, гајење, лов и коришћење гајених врста дивљачи, као природног богатства и добра од општег интереса, постижу се кроз:

- ✓ одржавање и подизање бројног стања постојећих врста дивљачи до нивоа који омогућавају природне одлике станишта, односно до утврђеног економског нивоа;
- ✓ побољшање структуре (полне и старосне) популација крупне дивљачи, као и побољшање квалитета трофеја;
- ✓ рационално (одрживо) коришћење осталих врста ловостајем заштићене дивљачи;
- ✓ очување и унапређење популација трајно заштићених врста дивљачи, као и активна заштита популација свих врста фауне и успостављање мониторинга;
- ✓ обезбеђивање дугорочне финансијске и политичке подршке у циљу настављања започетог насељавања аутохтоних, угрожених или ишчезлих врста; ради формирања природних популација способних за живот или да се развијају нормално под одређеним условима животне средине;
- ✓ настављање реинтродукције јеленске дивљачи која по структури и бројности омогућава ловно газдовање.

Развој ловства и управљање ловиштима спроводиће се:

- ✓ очувањем разноврсности ловне фауне;
- ✓ организацијом стручне службе за праћење и усмеравање развоја популације основних врста дивљачи;
- ✓ израдом и одржавањем ловно-узгојних и ловно-техничких објеката;
- ✓ гајењем, насељавањем и заштитом дивљачи у ловишту;
- ✓ усклађивањем ловних и осталих делатности у ловишту;
- ✓ организовањем ловног туризма и едукацијом ловних стручњака у циљу заштите и узгоја дивљачи;
- ✓ постизањем економског капацитета гајених врста дивљачи као и оптимална полна и стросна структура популација;
- ✓ трајним одржавањем постигнутог економског капацитета и оптималне структуре;
- ✓ побољшањем природних услова станишта ради постизања одговарајући капацитета дивљачи;
- ✓ побољшањем трофејне структуре;
- ✓ заштитом ретких и заштићених врста;
- ✓ побољшањем квалитета летње и зимске исхране обрадом расположивих парцела; складиштење хране и зимску прихрану што ће омогућити прихрањивање и лакше преживљавање дивљачи зими;
- ✓ редовним одржавањем правилно распоређених солишта у ловишту и редовним постављањем соли у циљу обезбеђења неопходне количине натријума и побољшањем мира у ловишту, груписањем шумских радова.

Приоритетне активности управљача у области очувања и коришћења ловне дивљачи:

- ✓ мониторинг дивљачи и утврђивање коридора кретања и навика храњења;
- ✓ координација планирања, израде и постављања ловно узгојних и ловнотехничких објеката у Парку природе „Велики Јастребац“;
- ✓ одржавање и уређење путева и стаза у циљу побољшања услова за лов;
- ✓ промоција ловног туризма;
- ✓ израда пројеката и студије изводљивости за реинтродукцију ишчезлих врста.

Рибарство и заштита фауне риба

Риболовне воде Великог Јастрепца налазе се у оквиру Рибарских подручја „Расина“ (корисник „Расина плус“ доо из Крушевца), „Јужна Морава 2“ (корисник „Јужна Морава два“ доо из Ниша) и „Тимок“ (корисник „ЗР Тимочка крајина“ доо из Зајечара).

Сагласно Закону о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда Управљач ће установити Рибарско подручје ПП „Велики Јастребац“ и у свему поступати у складу са законским и подзаконским актима.

У складу са Законом о заштити природе, односно Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, од посебног значаја за очување биолошке разноврсности од присутних врста риба представљаја балкански вијун, као и поточни рак јер су строго заштићене дивље врсте и њихова заштита се спроводи забраном коришћења. Од осталих 6 аутохтоних рецентних врста риба, 5 има статус заштићених дивљих врста (поточна пастрмка, двопругаста уклија, поточна мрена, клен и кркуша) и, у складу са законском регулативом, могу се под одређеним условима и користити. У складу са овим прописима, забрањено је и уништавање и предузимање свих активности којима се могу угрозити све наведене строго заштићене и заштићене дивље врсте и њихова станишта, а потребно је и предузимати мере и активности усмерене на управљање популацијама и заштиту њихових станишта.

У складу са свим прописима, забрањено је и уништавање и предузимање свих активности којима се могу угрозити све наведене строго заштићене и заштићене дивље врсте и њихова станишта, а потребно је и предузимати мере и активности усмерене на управљање популацијама и заштиту њихових станишта.

Иако су без статуса заштите и није интересантан за рекреативне риболовце, пијор представља врсту од значаја за очување укупне биолошке разноврсности и целовитости акватичних екосистема, како на локалном, тако и на националном нивоу.

Најважније мере и активности које ће се спроводити су:

- ✓ заштита акватичне флоре и фауне;
- ✓ заштита популације поточне пастрмке, као најзначајније риболовне врсте у водама рибарског подручја, путем риболова „улови па пусти“;
- ✓ планском изградњом нових и реконструкцијом постојећих пастрмских рибњака за потребе привредног развоја и/или порибљавања у циљу унапређења риболовних вода по претходно обављеним научним истраживањима;
- ✓ спречавање, свим расположивим мерама, самоиницијативног, нестручног и неадекватног порибљавања, посебно уношења неке алохтоне врсте и/или алохтоних хаплотипова поточне пастрмке у риболовне воде;
- ✓ у сарадњи са надлежном инспекцијом контролисаће се рад постојећих рибњака у оквиру рибарског подручја;
- ✓ предузимањем мера заштите, очувања и унапређења популација пеша и поточног рака и њихових станишта и забраном свих радова и активности које потенцијално могу негативно утицати на њихов опстанак, као и ограничењем коришћења, забраном уништавања и наношења штете врстама као што су поточна пастрмка, клен, поточна мрена и двопругаста уклија и њиховим стаништима, и предузимањем мера и активности на управљању њиховим популацијама;
- ✓ организовање рекреативних и спортских манифестација у циљу промоције пастрмских вода како за домаће тако и за риболовце из региона и других земаља;
- ✓ едукација рибочуварске службе;
- ✓ контрола градње минихидроелектрана у случају успостављања и функционисања рибљих стаза;

- ✓ порибљавање рибарског подручја у складу са Програмом управљања рибарским подручјем и Годишњим програмом управљања РП;
- ✓ мониторинг хидролошког стања вода и праћење основних параметара за квалитет површинских вода;
- ✓ контрола коришћења пестицида у близини водотокова и др.

8.1.4. Воде

Највећи значај за водоснабдевање имају вештачке акумулације: Придворичка и Бресничка, које се директно користе за водоснабдевање становника Блаца, односно Прокупља. Поповачко језеро је изграђено за потребе контролисања бујичарског карактера река у сливу Поповачке реке. Водопривредном основом Републике Србије (2001. године) акумулација „Бресница“ је билансно укључена у јужноморавски регионални систем водоснабдевања.

Предвиђена брана Селова, висине 75 m, дужине 420 m и запремине 1,8 m³ спада у 10 најзначајнијих високих брана у Србији. Њеном изградњом контролисало би се 15% слива реке Топлице. Пројектом је предвиђена и изградња хидроцентралне и фабрике воде. Поред водоснабдевања, намена је и одбрана од поплава, наводњавање поља, развој туризма, риболова итд. Првобитним планом завршетак изградње био је планиран до 1994. године. Формирањем акумулације, куршумлијска села Селова, Пачарађа и Мерћез би била потопљена.

Приоритетне активности Управљача на одрживом коришћењу вода биће:

- ✓ мониторинг квалитета површинских и подземних вода;
- ✓ едукација стручне службе о методологијама за утврђивање еколошког минимума протока воде испод водозавода од стране релевантних стручњака;
- ✓ подршка локалном становништву у санитацији насеља (израда и подела пројеката за изградњу вододрживих септичких јама и организација пражњења истих);
- ✓ контрола коришћења пестицида на пољопривредном земљишту у близини водотокова и едукација локалног становништва у вези коришћења пестицида;
- ✓ израда јединствене водопривредне основе Парка природе, односно Управљач ће иницирати, заједно са другим надлежним институцијама, израду основе полазећи од важности и величине заштићеног подручја, уз очекивано учешће Буџета Републике Србије у суфинансирању израде;
- ✓ израда катастра вода, загађивача и билансирање резерви подземних вода у Парку природе „Велики Јастребац“.

8.2. Уређење подручја

Уређење у функцији туризма, спорта, рекреације и образовања

Уређење у функцији туризма, спорта, рекреације и образовања подразумева активности као што су: израда и постављање надстрешница, клупа, столова, спортских реквизита, инфо табли, уређење приступних саобраћајница, прилагођавање локације лицима са посебним потребама и др.

Уређење издвојених локација обухвата уређење: кампова, видиковаца, тргова, јавних чесми, дворишта јавних установа, геолошких пунктова, локација за посматрање птица, дивљачи и сл., тресетишта, станишта ретких и угрожених врста, археолошка налазишта, споменичког наслеђе, традиционалних заната, склоништа од невремена, излетишта, хранилишта, чека и др.

Један од приоритета у развоју туризма је израдња и уређење бицикличких стаза, пешачко - излетничких стаза, изградња видиковаца, планинарских домова и друго.

Планина Јастребац је препозната као простор за развој више видова туризма - сеоски, вински, верски, здравствени туризам. Како би се туристички капацитети у будућем периоду ставили у функцију потребно је: повезивање капацитета сеоског, винског, планинског, здравственог, културног, екскурзионог туризма на комплетној територи Јастрепа тј., градова Крушевца и Прокупља и општина Блаце и Алексинац; стварање јаког информационог система, добро осмишљена медијска промоција и савремени маркетинг.

Уређење у функцији безбедности људи и имовине

Уређење у функцији безбедности људи и имовине, обухвата: уређење приступних саобраћајница и уређење објеката за противпожарну заштиту (водозахвати, осматрачнице и противпожарне пруге).

Уређење у функцији ефикасног управљања и заштите подручја

Уређење у функцији ефикасног управљања и заштите подручја подразумева изградњу центара за посетиоце и чуварских станица, постављање инфо пунктова, и брвнара, утврђивање локација за боравак посетилаца, и од значаја за локалну заједницу, њихово дефинисање путем планова детаљне регулације и даље уређивање.

Уређење у функцији заштите животне средине

Управљање отпадом на подручју Парка природе „Велики Јастребац“ мора бити део интегралног управљања отпадом на локалном и регионалном нивоу и спроводиће се у

складу са: *Законом о управљању отпадом („Сл. гласник РС”, бр.36/09, 88/10, 95/2018-др. закон 35/2023,)*, *Законом о амбалажи и амбалажном отпаду („Сл. гласник РС”, бр.36/2009 и 95/2018 -др. закон).*

С обзиром да подручје Парка природе „Велики Јастребац“ постаје све више туристички атрактиван, могући фактори угрожавања би представљали и некоординисана изградња туристичке инфраструктуре, што би као резултат могло да има прекомпозицију предела, измену структуре и просторног распореда станишта, општу фрагментацију терена, повећан обим потрошње локалних ресурса и различите облике загађења.

У оквиру подручје Парка природе „Велики Јастребац“ неопходно је успоставити систем управљања отпадом, постављањем стандардних контејнера или канти за одлагање комуналног отпада. Начин одношења отпада биће дефинисан планом и програмом Управљача природног добра. Услов при лоцирању контејнера за комунални отпад је да буде уз саобраћајницу, доступна возилу које ће односити отпад.

9. ПРОСТОРНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПЛАНСКИХ НАМЕНА КОРИШЋЕЊА ЗЕМЉИШТА

У складу са чл. 35. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021) на подручју Парка природе „Велики Јастребац ” утврђени су следећи режими заштите:

- ✓ режим I (првог) степена заштите, који обухвата објекте геодиверзитета, станишта строго заштићених и заштићених врста биљака, животиња и гљива, као и специфичне осетљиве, угрожене, ретке и за заштиту приоритетне типовима станишта биљне заједнице које представљају значајан елемент основних вредности заштићеног подручја, те подразумева мере строге заштите. Укупна површина свих локалитета у режиму заштите I степена износи 1.496,24 ha, што представља 3,82% укупно заштићене површине. У режиму заштите I степена издвојени су локалитети „Прокоп“ и „Ђулица-Поглед“ које окружује режим II степена заштите.
- ✓ режим II (другог) степена заштите, који подразумева спровођење активне заштите ради очувања и унапређења природних вредности, посебно кроз мере управљања, а дозвољава одрживо коришћење природних ресурса, уз очување и унапређење услова на природним стаништима. Укупна површина режима заштите II степена износи 16.307,26 ha, што представља 41,63% укупно заштићене површине.
- ✓ режим III (трећег) степена, где се спроводи проактивна заштита, подразумева управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења стања заштићеног подручја, одрживо коришћење природних ресурса и простора уз развој села и унапређење сеоских домаћинстава, уређење објеката

културно-историјског наслеђа и традиционалног градитељства, очување традиционалних делатности локалног становништва. Подручје под режимом заштите III степена заузима укупну површину од 21.372,01 ha, што представља 54,55% и обухвата територију Парка природе „Велики Јастребац“ која окружује режим II степена заштите.

У I степену заштите издвојена су два локалитета:

- ✓ **„Булица-Поглед“** – површине 1611ha 85a 65m², у државном власништву 100%. Локалитет „Булица-Поглед“ добио је назив по истоименим највишим врховима планине. Већински централни део простора на локалитету „Булица-Поглед“ изграђују метаседименти горњокредно-палеогене старости (псамити, псефити и пелити) који леже трансгресивно преко кристаластих шкриљаца ниског степена метаморфизма. Анализом података свих газдинских јединица где је заступљен планински јавор на територији Србије, установљено је да је на овом локалитету његова концентрација по јединици површине највећа и износи 30% због чега је овај локалитет издвојен у режиму заштите првог степена. Карактеристика овог локалитета је и висока шумовитост која износи чак 98,7% (1591,1ha). На осталом делу површине налазе се катастарски путеви, речна корита, шумски камионски путеви, камењари, шумска земљишта и земљишта за остале сврхе. Због своје неприступачности ове шуме су махом неистражене, али се може претпоставити да имају утицај на специфичности микоценозе заштићеног подручја, што би детаљна истраживања фунгије подручја требала да потврде. Лишћарске врсте на локалитету су најзаступљеније са 99,4 % док се четинарске врсте налазе са свега 0,6 %. Присуство планинског јавора од 12,8% је по заступљености одмах иза букве као доминантне врсте. Учешће свих врста јавора износи 23% што ово подручје издваја као „планински парк јавора“.
- ✓ **„Прокоп“** – површине 6ha 65a 64m², у државном власништву 100%, а налази се на територији града Крушевца. Овај локалитет заузима централно место dome Великог Јастрепа која представља утиснути метаморфни *core complex* палеогене старости изграђен од ниско до средње метаморфисаног комплекса са гранитоидом уз пратеће појаве бројних жица аплита. Конфигурација терена је јако изражена и њу карактеришу кратке и стрме падине које се уздижу од водотока Прокопачке и Рибине реке. Нагиб терена креће се од 15⁰ – 35⁰. Експозиција на којој се налази резерват је северна. Тачније, резерват обухвата мањи гребенски масив, са равним до стрмим падинама ка планинским коритима Прокопачке и Рибинске реке. „Прокоп“ први пут је заштићен 1958. године као резерват „састојина чисте брезове шуме (*Betula verrucosae*) окружене мешовитом састојином“. Након ревизије овог локалитета 2008. године заштићен је као Резерват природе „Прокоп“ да би се очувала изворна шумска заједница брезе (*Betula verrucosae*) старости до 70 година, мешовита шумска заједница брезе и планинске букве (*Betulum verrucosae fagetosum*), шумска заједница планинске букве и брезе (*Betulo-Fagetum moesiacaе montanum*), као и шумска заједница планинске букве (*Fagetum moesiacaе montanum*) и да би се очувала станишта

природних реткости, нарочито: риђи шумски мрав, мишар, шумска сова, краткокљуни пузић, шарени даждевњак, јеж, веверица, сиви пух и др., а у интересу науке, образовања и културе.

Морфолошки, простор обухваћен режимом заштите другог степена, представља брдско- планинско подручје од 300 m н.в. (долина Велике реке) до 1300 m н.в. (Равна гора). Развој геоморфолошких процеса, формирање облика и рељефа, условљен је литолошким саставом терена. У обухвату простора са режимом заштите II степена доминирају високе шуме, аутохтоног порекла и високог квалитета, међу којима знатно учешће заузимају и шуме рефугијалног и заштитног карактера, који заједно са шумама из првог режима заштите чине темељну вредност овог подручја. Шумовитост овог локалитета износи чак 97,2% од чега су високе шуме аутохтоног порекла заступљене са 77%, а њихова очуваност износи 68%. Од укупне површине газдинских јединица у режиму заштите II (другог) степена, државним шумама газдује ЈП „Србија шуме“ - Београд са 98,9 %, док шуме којима газдују манастир Наупаре заступљене су са 1,1%.

Издвојени обухват другог режима на Јастрепцу је главно станиште у Србији за очување веома ретке, угрожене и осетљиве строго заштићене врсте птица: планински детлић (*Dendrocopos leucotos*), црна жуна (*Dryocopus martius*), сива жуна (*Picus canus*), беловрата мухарица (*Ficedula albicollis*), мала мухарица (*Ficedula parva*) и источна шарена мухарица (*Ficedula semitorquata*). Унутар подручја другог режима, поменуте врсте су распрострањене на целом простору и код њих је карактеристика територијалности главни ограничавајући фактор даљег расејавања у простору.

На простору издвојеног режима заштите другог степена има заштићене и риболовно значајне врсте ихтиофауне, као и строго заштићене врсте (поточни рак). Евидентирани су следећи локалитети са врстама: Срдњаљска река (локалитет Слапови: поточна пастрмка), Рличка река (локалитет Рлица: поточна пастрмка и поточна мрена), Десна река (узводно од акумулације Придворица: поточни рак), Велика река (узводно од акумулације Бресница: поточна пастрмка и поточни рак) и Велика река (узводно од села Вукања: поточни рак).

10. АКТИВНОСТИ НА ПРОМОЦИЈИ ВРЕДНОСТИ

Управљач планира следеће активности на промоцији природних и створених вредности ПП „Велики Јастребац“:

- ✓ Одржавање постојеће WEB презентација ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Израду публикација, које ће бити доступне локалној самоуправи, корисницима и посетиоцима ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Израду тематских флајера и лифлета и мапа за оријентацију, који ће бити доступни великом броју корисника и посетиоца ПП „Велики Јастребац“;

- ✓ Организовање и учешће у различитим акцијама посвећеним ПП „Велики Јастребац“, а поводом обележавања Дана заштите природе, Светског дана вода, Светског дана шума, Светског дана биодиверзитета, Светског дана заштите животне средине, Европске недеље шума, Светског дана туризма, Светског дана планина, и др.;
- ✓ Учешће у традиционалним локалним манифестацијама, које се одржавају на подручју ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Одржавање радионица по општинама, након добијања сагласности на План управљања ПП „Велики Јастребац“ за период 2025-2034. године, са циљем представљања планираних активности од стране управљача;
- ✓ Обезбеђење учешћа јавности у доношењу планских докумената везаних за заштиту и одрживи развој ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Обезбеђење доступности аката које доноси управљач, као што су Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби ПП „Велики Јастребац“, Одлука о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“ и др;
- ✓ Организовање презентације о значају ПП „Велики Јастребац“ за ученике основних и средњих школа;
- ✓ Организовање трибина и округлих столова, посвећених одређеним проблемима везаним за заштиту, уређење, коришћење и одрживи развој ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ Снимање и приказивање пропагандних филмова о вредностима ПП „Велики Јастребац“ у сарадњи са локалним становништвом, локалном самоуправом и локалним, регионалним и националним ТВ медијима и др.;
- ✓ Промоција вредности у Центрима за посетиоце и информативним центрима који ће се изградити у наредном планском периоду,
- ✓ Промоција вредности, кроз учешће у пројектима са организацијама цивилног друштва;
- ✓ Израда навигационих апликација за обилазак и кретање у заштићеном подручју.

11. СТУДИЈСКА (ИСТРАЖИВАЧКА), ПРОГРАМСКА, ПЛАНСКА И ПРОЈЕКТНА ДОКУМЕНТАЦИЈА ПОТРЕБНА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЦИЉЕВА И АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ, ОЧУВАЊУ, УНАПРЕЂЕЊУ И ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ

Студијска, програмска, планска и пројектна документација потребна за спровођење циљева и активности на:

- ✓ **заштити посебних природних вредности:** Програм заштите природних вредности ПП „Велики Јастребац“;

- ✓ **заштити споменичког наслеђа:** Програма истраживања споменика културе и наслеђа (инвентаризација и картирање културне баштине и то археолошка налазишта, цркве, објекти народног градитељства, записи, црквени објекти, локације од посебног значаја за локално становништво), односно ревитализације културне баштине на простору ПП „Велики Јастребац“, у сарадњи са надлежним институцијама; Студија заштите и ревитализације културног наслеђа;
- ✓ **заштити и коришћењу обновљивих природних ресурса:** Програм газдовања шумама сопственика на подручју ПП „Велики Јастребац“; Основе и програми газдовања шумама; Ловне основе за ловишта у ПП „Велики Јастребац“;
- ✓ **уређењу ПП „Велики Јастребац“:** у складу са донетим Просторним планом подручја посебне намене Парка природе „Велики Јастребац“ и Уредбом о проглашењу Парка природе „Велики Јастребац“; Стратегија управљања отпадом у ПП „Велики Јастребац“ (треба имати у виду да комунална опремљеност подручја, сем донекле у општинским центрима, није довољна. Рурална подручја су углавном изостављена из циклуса сакупљања отпада што има у готово свим селима за последицу постојање локалних сметилишта, често смешетених на најнеприхватљивијим локацијама - крај путева); Пројекти (идејни, главни) за инвестиционо одржавање, санацију, адаптацију, реконструкцију и изградњу објеката,
- ✓ **презентацији ПП „Велики Јастребац“ и сарадњи са локалним становништвом и другим корисницима:** тематских програма са пратећим материјалом (локације за посматрање птица, геонаслеђе, културна баштина, дендролошки значајне локације са реликтним састојинама) и пратећег материјала (карте са кратким информацијама), програма и пројеката презентације и популаризације заштићеног подручја.

12. САРАДЊА СА ЛОКАЛНИМ СТАНОВНИШТВОМ И ДРУГИМ КОРИСНИЦИМА НЕПОКРЕТНОСТИ

Јавно предузеће „Србијашуме“ као управљач ПП „Велики Јастребац“ ће будућности настојати да оствари сарадњу са локалним становништвом, локалном самоуправом и другим корисницима подручја и то ће бити један од приоритета у наредном планском периоду. Такође, Управљач ће предузети и активности на оснивању Савета корисника ПП „Велики Јастребац“.

У очувању биодиверзитета, предела, и уопште подручја, веома значајну улогу има локална заједница кроз успешно препознавање вредности подручја и прихватање концепта заштите и одрживог развоја заштићеног подручја.

Главни представници заинтересованих група јавности за простор који обухвата подручје су поред локалних самоуправа града Крушевца, општина Блаце, Прокупље, Алексинац, Епархије којима припадају јастребачки манастири Наупаре и Ајданавац али и сеоске цркве, Војска Републике Србије која има свој објекат на планини, власници смештајних и угоститељских објеката и регистрованих етно домаћинстава као главни носиоци туризма на подручју, становници јастребачких села који су услед суживота са природом очували разноврсну и богату природну баштину и аутентичну етно културу српског народа, као и удружења и невладине организације које су ангажоване на пољу ширења еколошке свести становника, спровођењу еколошких акција и програма подршке пољопривредног развоја, развоја сеоског, еколошког и аграрног туризма и организовању локалних манифестација (једно од њих је удружење „Волимо Јастребац“ из Прокупља и Еколошки центар Крушевац).

На подручју су присутни и планинарски клубови, Планинарско-спортски клуб „Јастребац“ из Крушевца који је основан 1949. године и Планинарско-скијашки клуб „Топлица“ из Куршумлије, а поред одржавања и обележавања стаза, често организују и разне планинарске туре, еколошке акције, акције за младе, трекинг лиге и сл.

Као корисници подручја ПП „Велики Јастребац“ присутни су и ловци и риболовци, а затим и велики број посетилаца (најчешће планинари и викендаши, али и посетиоци Рибарске бање).

Народни музеј и Регионални завод за заштиту споменика културе у Крушевцу представљају веома значајну заинтересовану страну обзиром да врше истраживања значајних археолошких, културних и етнолошких локалитета и објеката на простору северног дела Великог Јастрепаца, а затим и Народни музеј Топлице у Прокупљу која има исти циљ на простору „Топличког“ Јастрепаца.

13. АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА СПРОВОЂЕЊУ ПЛАНА СА ДИНАМИКОМ И СУБЈЕКТИМА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПЛАНА УПРАВЉАЊА И НАЧИН ОЦЕНЕ УСПЕШНОСТИ ЊЕГОВЕ ПРИМЕНЕ

Јавно предузеће „Србијашуме“ Београд конципирало је Предлог плана управљања ПП „Велики Јастребац“ за период 2025-2034. године, према захтевима и задацима које треба да оствари сагласно Акту о проглашењу ПП „Велики Јастребац“.

План управљања ПП „Велики Јастребац“ остварује се кроз годишње програме управљања, којима се детаљно и прецизно дефинишу задаци, радови и активности, материјално-финансијски и организациони услови њиховог извршења.

Планиране задатке можемо груписати у 4 групе и то:

- 1. Трајни задаци:** чување, обезбеђење унутрашњег реда у ПП „Велики Јастребац“; обележавање, одржавање и уређење; мониторинг природних вредности; научноистраживачки и образовни рад; промоција и презентација темељних вредности заштићеног подручја.
- 2. Хитни задаци:** израда детаљних урбанистичких планова и планских докумената у складу са ново донетим актом о проглашењу ПП „Велики Јастребац“; израда измена и допуна основа и програма газдовања шумама у складу са ново донетим актом о проглашењу ПП „Велики Јастребац“; усаглашавање графичких прилога основа и програма са катастарским планом и реалним стањем на терену за државне шуме и шуме сопственика, у циљу лакше просторне идентификације (на плану и терену) различитих појава и активности; даље опремање и едукација чуварске службе; успостављања еколошке мреже; мониторинг и др.
- 3. Приоритетни задаци:** обележавање граница на терену и зона заштите; рада на одржавању засноване базе података; уређење локалитета за посетиоце ПП „Велики Јастребац“; успостављање сарадње са локалним становништвом, локалним самоуправама и другим корисницима заштићеног подручја; спровођење образовних и промотивних активности; организовање предавања за различите интересне и узрастне групе; сарадња са туристичким организацијама; промовисање путем медија уз истицање постигнутих резултата у заштити и истраживању природних вредности ПП „Велики Јастребац“, али и на проблемима који прате заштиту; учествовање на сајмовима, стручним скуповима и др.
- 4. Одложени задаци:** су задаци који ће се извршавати у дужем временском периоду, у области развоја туризма, органске пољопривреде и др.

Потребно је на организовати **Мониторинг животне средине** Парка природе „Велики Јастребац“, тако да се оцена стања елемената животне средине изводи посредно, на основу података о активностима која могу бити извор загађења ваздуха, вода и земљишта, који могу генерисати буку, отпад и зрачење.

План управљања ПП „Велики Јастребац“ конципиран је по годинама и планираним видовима радова који се могу груписати у:

1. Израда планских докумената и аката која обухвата израду:

- ✓ Плана управљања ПП „Велики Јастребац“ (субјект: Управљач; динамика: 2025. година и у 2034. години за наредни десетогодишњи период);

- ✓ Годишњи програм управљања ПП „Велики Јастребац“ (subjekt: Управљач; динамика: сваке године се ради и то до 15. новембра текуће за наредну годину, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине на давање сагласности);
- ✓ Извештај о остваривању годишњег програма управљања ПП „Велики Јастребац“ (subjekt: Управљач; динамика: сваке године се ради и то до 15. децембра текуће за наредну годину, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине);
- ✓ Правилника о унутрашњем реду и чуварској служби ПП „Велики Јастребац“ (subjekt: Управљач; динамика: 2025. године);
- ✓ Одлуке о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“ и обезбеђење свих предуслова за њену примену-идентификација обвезника накнаде, постављање камера за контролу улаза и пролаза посетилаца и возила, израда софтвера за праћење и електорнску напалту улазница и др. (subjekt: Управљач; динамика: 2025. године);
- ✓ Шумских, ловних основа и других основа и планова газдовања природним ресурсима (subjekt: Управљач и други корисници природних вредности за чије је коришћење неопходна израда планских аката; динамика: 2025-2034. године);
- ✓ Програма управљања рибарским подручјем - дугорочних и годишњих (subjekt: Управљач; динамика: 2025-2034. година, уз обавезу доставе Министарству заштите животне средине на давање сагласности и годишњи програми који се раде до краја текуће за наредну годину).

2. Обележавање Парка природе „Велики Јастребац“ што обухвата:

- ✓ Обележавање спољне границе ПП „Велики Јастребац“, границе режима заштите првог и другог степена, постављање и обнављање ознака-табли и информативних табли и улазних капија и станица (subjekt: Управљач уз помоћ, у суфинансирању Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја, сопствених средстава и средстава других министарстава и институција, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2025-2034. година).

3. Чување Парка природе „Велики Јастребац“ што обухвата:

- ✓ Унапређење рада и опремања чуварске службе, сагласно Правилнику о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја (subjekt: Управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја, сопствених средстава и средстава других институција, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2025-2034. година).

4. Уређење Парка природе „Велики Јастребац“ што обухвата:

- ✓ Постављање и обнављање путоказа, столова са надстрешницима, израду и постављање корпи за отпатке, израду и постављање ложишта за пикник, уређење и обележавање пешачких и бициклистичких стаза; кошење траве на местима где су излетишта, видиковци и др, уклањање комуналног отпада, мере гајења и заштите шума, уређење појединих локација за приступ особа са посебним потребама, успостављање осматрачница за птице и дивљач (субјект: Управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја, сопствених средстава и средстава других институција, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2025-2034. година).

5. Популаризација и презентација ПП „Велики Јастребац“ што обухвата:

- ✓ Штампане флајера, лифлета, публикација и сл.; израду WEB презентације, израду информативних пунктова, израду навигационих апликација за обилазак и кретање, израду центара за посетиоце, инфо центара и др. (субјект: Управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја, сопствених средстава од обављања делатности и средстава других институција, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2025-2034. година).

6. Пројекти и програми заштите, коришћења, презентације и одрживог развоја ПП „Велики Јастребац“ што обухвата израду програма и пројеката из области:

- ✓ заштите и унапређења споменичког наслеђа;
- ✓ заштите и унапређења геонаслеђа;
- ✓ управљања културном баштином;
- ✓ унапређења и развоја пољопривреде;
- ✓ унапређења и развоја сточарства;
- ✓ туристичке валоризације;
- ✓ управљања шумама;
- ✓ управљања водама;
- ✓ управљања отпадом;
- ✓ заштите традиционалних делатности;
- ✓ мониторинга биљних и животињских врста;
- ✓ стратешких процена утицаја на животну средину и процена утицаја на животну средину и др. (субјект: Управљач уз помоћ у суфинансирању од стране Министарства заштите животне средине, средстава из накнада за коришћење заштићеног подручја, што ће се прецизирати Годишњим програмима управљања; динамика: 2025-2034. година).

14. ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА И МАТЕРИЈАЛНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ПОВЕРЕНИХ ПОСЛОВА УПРАВЉАЊА

Сагласно планираним активностима и задацима, које треба да изврши Управљач ПП „Велики“ у оквиру Плана управљања Парком природе „Велики Јастребац“ за период 2025 - 2034. године, процењено је да су неопходна финансијска средства у износу од:

Период 2025-2034	Учешће (динара)				Свега
	ЈП „Србијашуме“	Буџета МЗЖС	Накнада за коришћење ПП „Велики Јастребац“	Буџета других министарстава и фондова	
	65.180.238	107.591.111	187.200.000	17.497.120	377.368.469
%	28,5	17,3	49,6	4,6	100,00

С обзиром да се План управљања ПП „Велики Јастребац“ ради за период од 10 година, као и да је тешко у овом тренутку предвидети трошкове у десетој години примене Плана управљања, за сваку годину дате су пројекције видова радова које треба урадити сходно планираним циљевима, уз процену потребних финансијских средстава, полазећи од садашњих јединичних трошкова. Такође у Плану управљања ПП „Велики Јастребац“, имајући у виду значај заштићеног подручја, као и мере и активности које се морају спровести у десетогодишњем периоду, планирано је и учешће Буџета Републике Србије у суфинансирању реализације Плана управљања, док су код учешћа управљача ЈП „Србијашуме“ поред средстава из обављања делатности предвиђена и средства из накнада за коришћење заштићеног подручја, као и средства од других министарстава.

Финансирање заштићеног подручја, према члану 69. Закона о заштити природе, обезбеђује се из: средстава буџета Републике Србије, односно јединице локалне самоуправе; накнада за коришћење заштићеног подручја; прихода остварених од обављања делатности; средстава обезбеђених за реализацију програма, планова и пројеката у области заштите природе; донација, поклона и помоћи; других извора у складу са законом.

Део буџетских средстава обезбеђује се из субвенција за заштићена подручја од националног интереса које се сваке године утврђују Законом о буџету Републике Србије и додељују управљачима заштићених подручја од националног интереса на основу посебне уредбе Владе Републике Србије.

Субвенције се додељују управљачима на основу програма управљања заштићеног подручја за сваку календарску годину на који министарство даје сагласност у складу са законом. Средства из Буџета Републике Србије за 2025, 2026, 2027. и наредне године биће планирана у оквиру лимита на разделу министарства надлежног за послове заштите

животне средине који ће бити одређени од стране Министарства финансија у складу са билансним могућностима.

Уколико средства из Буџета Републике Србије у наредним годинама буду додељена у мањем износу од планираног у Плану управљања, извршиће се измене истог ради усклађивања са одобреним средствима.

Право на коришћење ових средстава имају сви управљачи заштићених подручја од националног интереса, односно национални паркови и заштићена подручја проглашена уредбом Владе. Управљачи подnose захтев за доделу субвенција Министарству надлежном за послове животне средине и са тим Министарством закључују уговор о висини и начину коришћења, односно намени тих средстава.

Политика расподеле средстава субвенција, у оквиру укупних средстава утврђених Законом о буџету, подразумева да Управљач заштићеног подручја у једној години може добити већа средства а у другој мања, у зависности од значаја и приоритета субвенционисаних радова и активности, тако да та средства не морају имати континуирани раст у десетогодишњем периоду. То значи да се лимити утврђени фискалном стратегијом на разделу министарства надлежног за послове животне средине, у оквиру кога су и средства субвенција, не морају нужно односити на појединачне кориснике субвенција, већ та средства појединим управљачима у некој години могу бити значајно умањена а другим повећана, уколико се ради о завршетку започетих или започињању нових пројеката који су од општег интереса.

План управљања ПП „Велики Јастребац“ спроводи се Годишњим програмом који садржи: послове и задатке који се непосредно спроводе у текућој години; динамику извршења програмираних радова, послова и задатака и неопходна финансијска средства за реализацију Годишњег програма управљања.

На Годишњи програм управљања ПП „Велики Јастребац“ сагласност даје Министарство надлежно за послове заштите животне средине.

Поред обезбеђења финансијских средства за реализацију Плана управљања неопходно је да:

- ✓ Управљач организује и унапреди рад чуварске службе ПП „Велики Јастребац“, сагласно Правилнику о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја („Службени гласник РС“, број 85/09), Уредби о проглашењу ПП „Велики Јастребац“ и Правилнику о унутрашњем реду и чуварској служби ПП „Велики Јастребац“.
- ✓ Управљач донесе управљачка документа (План управљања, Програм управљања, Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби) и на иста добије сагласност надлежног министарства. Донесе Одлуку о накнадама за коришћење ПП „Велики Јастребац“, у складу са Законом о накнадама за коришћење јавних добара.

- ✓ Управљач и други корисници ПП „Велики Јастребац“ ускладе своје планове, програме и основе са Уредбом о проглашењу ПП „Велики Јастребац“.
- ✓ Управљач оствари сарадњу са свим корисницима ПП „Велики Јастребац“, локалном самоуправом, локалним становништвом, невладиним организацијама и другим институцијама у области заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја ПП „Велики Јастребац“.
- ✓ Управљач оствари сарадњу и има помоћ у спровођењу прописаних режима заштите на подручју ПП „Велики Јастребац“ од стране надлежне републичке инспекције за заштиту животне средине, грађевинарство, шумарство и др.
- ✓ Програме и пројекте из области заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја ПП „Велики Јастребац“, заједнички раде управљач и Завод за заштиту природе Србије, Министарство заштите животне средине, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Министарство културе, Шумарски и Биолошки факултет и друге научне и истраживачке институције, као и локална самоуправа и организације цивилног друштва.

Предлог плана сачинили:

Гордана Јанчић, дипл.инж.шум.

Јасмина Томашевић-Вељовић, мастер инж.шум.

Дејан Милетић, дипл.инж.шум.

мр Биљана Делибашић, дипл.биолог

Славица Трифуновић, дипл.инж.шум.

Бојан Митић, дипл.инж.шум.